

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Магістерська робота

Другий (магістерський) рівень вищої освіти

на тему: «СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ (2014 - НАШ ЧАС)».

Виконав: здобувач вищої освіти

2-го року навчання

Освітньої- наукова програми «Політологія»
спеціальність 052

Урсулов В.В.

Керівник - Гнатюк М.М.
доцент доктор наук кафедри політології
НаУКМА

Рецензент Роттер Р.
Магістерська робота захищена
З оцінкою 93 А
Секретар ЕК Петрик Т.О.
« 15 » червня 2026 р.

Київ – 2026 р.

Вступ.....	с. 3-6
1.ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	с. 7-25
2. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ (2014–2022 РР.).....	с. 25-53
2.1. Формування феномену внутрішньо переміщених осіб в Україні та основні виклики їх адаптації у 2014–2022 роках	с.25-44
2.2 Особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській, Київській та Львівській областях у 2014–2022 роках.....	с.44-53
3.СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ (2022 Р. – НАШ ЧАС).....	с.54-77
3.1 Трансформація процесів соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах повномасштабної війни.....	с.54-69
3.2 Особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській, Київській та Львівській областях у 2022–2025 роках.....	с.69-77
Висновки.....	с.77-81
Список використаної літератури.....	с.50-56
Анотація	

Актуальність роботи. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України не тільки лиш стала найбільшим військовим конфліктом у Європі з часів Другої світової війни, а й спричинила масштабні соціально-політичні перетворення в українському суспільстві. Одним із найсерйозніших наслідків російської агресії стало масове внутрішнє переміщення населення. Мільйони громадян були змушені покинути свої домівки через бойові дії, територіальну окупацію, загрозу життю та руйнування житлової інфраструктури. В результаті Україна зіткнулася з безпрецедентною хвилею внутрішньої міграції, що суттєво вплинуло як на самих переміщених осіб, так і на приймаючі громади. Проблема внутрішнього переміщення виникла не у 2022 році. Її витоки пов'язані з початком російської агресії проти України у 2014 році, окупацією Автономної Республіки Крим та частин Донецької та Луганської областей. Саме тоді в Україні вперше з'явилася значна категорія громадян, які були змушені залишити місця постійного проживання та адаптуватися до нових умов життя. Однак повномасштабне вторгнення значно збільшило масштаби цього явища та перетворило внутрішнє переміщення населення на одну з ключових соціально-політичних проблем сучасної України. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб — це складний, багаторівневий процес, що охоплює відновлення соціальних зв'язків, інтеграцію в нові громади, а також забезпечення житлом, працевлаштуванням та доступом до освітніх, медичних і соціальних послуг. Водночас вимушене переміщення часто супроводжується психологічною травмою, втратою майна, соціального статусу та звичного способу життя. Тому ефективність адаптації ВПО значною мірою визначає не лише якість життя окремих громадян, а й рівень соціальної стабільності, соціальної згуртованості та успішність державної політики у сфері реінтеграції постраждалого населення. Також, дослідження регіональних відмінностей в адаптації внутрішньо переміщених

осіб представляє особливий науковий інтерес. Різні регіони України стикалися з переміщенням населення різного масштабу, мали відмінні соціально-економічні умови та стикалися зі специфічними проблемами, пов'язаними з інтеграцією переміщених осіб. У цьому контексті особливо показовими є Дніпропетровська, Київська та Львівська області, оскільки вони стали одними з ключових регіонів прийому внутрішньо переміщених осіб під час російсько-української війни. Вивчення особливостей процесів адаптації в цих регіонах дозволяє виявити загальні тенденції та регіональні особливості інтеграції переміщених осіб, а також оцінити ефективність місцевих механізмів підтримки ВПО.

Метою даного дослідження є визначення особливостей соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні під час військової агресії Російської Федерації проти України (2014 - наш час).

Завдання роботи:

- описати теоретико-методологічні підходи до дослідження соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб;
- охарактеризувати причини та передумови виникнення масштабного внутрішнього переміщення населення в Україні після 2014 року;
- виявити основні соціально-економічні та психологічні проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб;
- визначити роль державних органів, міжнародних організацій та громадського сектору у підтримці внутрішньо переміщених осіб;
- проаналізувати особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській, Київській та Львівській областях.

Об'єктом дослідження є процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Предметом дослідження є особливості, механізми та чинники соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні у 2014–2025 роках.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів дослідження. По-перше, методи аналізу та синтезу дали можливість опрацювати наукову літературу як вітчизняну так і світову, українську нормативно-правову базу та аналітичні матеріали щодо проблем внутрішнього переміщення населення та його адаптації. По-друге, історичний метод було використано для дослідження передумов, причин та основних етапів формування феномену внутрішньо переміщених осіб в Україні після 2014 року. По-третє, порівняльний метод дозволив зіставити особливості адаптації ВПО в окремих регіонах України та виявити спільні й відмінні риси цього процесу. По-четверте, кейс-стаді аналіз, який застосовувався для аналізу кількісних показників внутрішнього переміщення населення та соціально-економічного становища ВПО. По-п'яте, було використано якісний метод дослідження - спостереження. Було пропрацьовано низку офіційних сайтів українських громадських організацій та благодійних фондів, міжнародних організацій та сторінки представників державної влади в Україні, які в свою чергу допомагали відповідати на поставлені завдання роботи.

Джерельна база дослідження. По-перше, наукові статті та монографії українських і зарубіжних дослідників, присвячені проблемам вимушеної міграції та соціальної адаптації населення. По-друге, нормативно-правові акти

України, які регулюють правовий статус внутрішньо переміщених осіб та механізми їх соціального захисту. По-третє, статистичні матеріали державних установ, насамперед Міністерства соціальної політики України, Державної служби статистики України та інших органів державної влади. Значний масив інформації міститься у звітах міжнародних організацій, зокрема Міжнародної організації з міграції (МОМ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Ради Європи та інших інституцій, що займаються питаннями внутрішнього переміщення населення. По-четверте, результати соціологічних досліджень, аналітичні матеріали громадських організацій. По-п'яте, журналістські статті, які у своїх роботах висвітлювали проблематику переміщеного населення. По-шосте, соціальні мережі офіційних державних та міжнародних установ, та окремих їх представників.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 2014 року до нашого часу. Нижня межа пов'язана з початком російської агресії проти України, окупацією Автономної Республіки Крим та частини територій Донецької і Луганської областей, що спричинило появу значної кількості внутрішньо переміщених осіб. Верхня межа обумовлена необхідністю дослідження сучасного стану соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах триваючої російсько-української війни.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів два з яких включають в себе 4 підрозділи та висновки до кожного з них, висновків, списку використаної літератури та анотації. Повний обсяг роботи - 78 сторінок.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб

У сучасному світі, який кардинально змінюється, під впливом нових суспільних трансформацій, спричинених катаклізмами, от як війна, особливої актуальності набуває різностороннє дослідження процесів соціально-політичної адаптації людини до нових життєвих умов та реалій. Світ вже встиг відчувати масштаби змін, спричинені війною, в Сирії 2012 року. За даними Управління Верховного Комісара ООН (далі – УВКБ ООН) у справах біженців близько 6.5 мільйонів сирійців були вимушені мігрувати за кордон (UNHCR, 2017). Найбільш популярними державами для переміщення стали країни-члени Європейського Союзу. Велика кількість людей опинилися в абсолютно новому середовищу, в якому кардинально відрізнялися культурно-релігійні цінності, а також, соціально – економічна ситуація. Це призвело, в свою чергу, до масових непорозумінь між мігрантами та жителями приймаючих країн. Процеси міграції, на жаль, не оминули і нашу країну. Війна, яка розпочалася в 2014 році та перейшла в більш активну, повномасштабну фазу в 2022 році теж спричинила міграційні процеси в середині країни. Незважаючи на те, що це переміщення має внутрішній характер, велика кількість людей опинилася в ситуації різкої зміни соціального, економічного та навіть культурного середовища. Тому, розглядаючи теоретико-методологічне підґрунтя цих процесів, вважаю за необхідне розглянути першочергово саме поняття адаптації. Від її успішності багато в чому залежить рівень інтеграції людини у нове середовище, її соціальне та психологічне благополуччя та повноцінна адаптація у новому місці.

Кандидат соціальних наук О.В. Михайлич, у своїй статті зазначає, що : «соціальна адаптація є складним процесом, що визначається об'єктивними

(природне середовище, соціально-економічна структура, усталений порядок господарювання) та суб'єктивними (культурні особливості, менталітет, поведінка) чинниками. Цей процес передбачає пристосування осіб, які зазвичай є новоприбулими з інших спільнот, до соціальних умов життя в новому середовищі.» (Михайлич, 2023). Як зазначалося раніше, важливість адаптації особливо проявляється в умовах, коли особа переміщена вимушено. Для таких людей це значить, що змінюється не лише місце проживання, але й втрачається набутих соціальних зв'язків, дохід, більшість аспектів професійної реалізації та базове відчуття стабільності. В таких умовах цей процес стає надважливим механізмом відновлення життєвої рівноваги. Але, не можна забувати, що контекст адаптаційних процесів в умовах війни має свої певні особливості. Така адаптація відбувається на тлі травматичного досвіду, пов'язаного з пережитим, з небезпекою, втратами та страхом перед майбутнім. Тож, перед зануренням в практичний вимір даного питання, варто розглянути теоретичні аспекти та підходи до поняття соціальної адаптації.

Одна з найвпливовіших фундаментальних підходів до розуміння концепції соціальної адаптації є структурно-функціональна концепція Талккотта Парсонса. Науковець називає цей процес головною умовою існування будь-якої соціальної системи. Забезпечую здатність реагування на зовнішні виклики та зберігання внутрішньої стабільності. В своїй праці 1951 року написання «Соціальна система» він визначає адаптацію як базис функціонування соціальної системи, що входить до моделі AGIL (Адаптація, досягнення мети, інтеграція та пристосування). Він пише: « Кожна соціальна система повинна відповідати вимогам свого оточення. Це передбачає адаптацію в тому сенсі, що потрібно забезпечити себе достатніми ресурсами та пристосуватися до зовнішніх умов.» (Парсонс, 1951, ст.125). Власне, у Парсонса соціальна

адаптація виступає не просто як певний індивідуальний процес, а радше як функціональна характеристика усієї системи. В даному контексті передбачається і отримання ресурсів, так і зміна внутрішньої структури, які є відповіддю на зовнішні впливи. Також, повертаючись до моделі AGIL, автор пише про взаємодію, власне адаптації з іншими її частинами. Це означає, що тільки одну складову не можна розглядати ізольовано одна від іншої. Іншим важливим фактором є синхронізація процесу як на рівні системи, так і на рівні індивіда. Він пише : «І нарешті, кожен окремий суб'єкт підпорядковується вимогам взаємодії в соціальній системі. Цей останній аспект має особливе значення для проблеми культури через колективний характер культурної традиції. Така традиція має «підтримуватися» однією або кількома конкретними соціальними системами і може вважатися такою, що «функціонує», лише тоді, коли вона є частиною їхніх реальних систем дій.» (Парсонс, 1951, ст.54). Іншими словами, важливість пристосування людини до нової соціальної системи залежить не тільки від неї самої, а так само і від цієї системи, яка цю людину приймає. Парсонс торкається ще одної важливої теми – можливість пристосування до нових реалій. Індивід, змушений переосмислити свої соціальні економічні, політичні та культурницькі ролі, які в нього були до переміщення. Навіть, якщо вона першочергово можуть суперечити його переконанням. Парсонс підкреслює: «Дійсно, прийняття цієї моделі суперечить іншим елементам нашої системи цінностей, таким як обов'язок «відстоювати свої права», тож ситуація далеко не проста. Але важливо відзначити можливість такого прийняття моральних ціннісних моделей без їх повної інституціоналізації... Тут достатньо зазначити, що, хоча саме по собі прийняття їх не обов'язково передбачає прямі зобов'язання щодо дій, за певних обставин через інституціоналізацію таке зобов'язання може виникнути. Найбільш відомим прикладом є інституціоналізація віри, завдяки

якій приєднання до системи вірувань стає критерієм лояльності до спільноти, такої як релігійна група.» (Парсонс, 1951, ст.36). Власне, використовуючи підхід Парсонса в контексті даного дослідження адаптації в контексті сучасної російсько-української війни, можемо розглядати цей процес як багаторівневий обширний процес. Це проявляється у необхідності пристосування до нових соціально-економічних, політичних та культурницьких ролей, навіть, якщо це буде супроводжуватися з кардинальною зміною цих ролей.

Інша важлива фундаментальна робота була написана трошки раніше. Мова йде про статтю Роберта Мертон, написану 1938 року, під назвою «Соціальна структура і аномія». В ній більшу увагу приділяється поведінці окремого індивіда в порівнянні із функціонуванням самої системи. Якщо у Парсонса радше є опис соціальної адаптації як функції, то Мертон надає конкретного змісту через певні моделі реакції індивіда на соціальні як обмеження так і можливості. Автор розглядає взаємодію соціальну систему із новим її членом з іншою стороною. Розглядає більш негативні аспекти. Торкається питання вибору індивідом певної поведінкової стратегії у ситуації невідповідності між культурно визначеними цілями та доступними засобами їх досягнення. Він пише: «Лише тоді, коли система культурних цінностей вивисує, практично понад усе інше, певні загальноприйняті символи успіху для широких верств населення, тоді як її соціальна структура суворо обмежує або повністю унеможлиблює доступ до загальновизнаних способів здобуття цих символів для значної частини того самого населення, виникає антисоціальна поведінка значного масштабу.» (Мертон, 1938, 10 ст.). Автор розглядає адаптацію як певну відповідь на структурну напругу, що виникає в суспільстві. В умовах, коли індивід потрапляє в нові умови, він змушений шукати інакші рішення досягнення своїх цілей, або, навіть радикальніше, змінювати своє ставлення

до них. Мертон виділяє декілька основних типів адаптації: конформізм, інновація, ритуалізм, ретритизм і бунт. (Мертон, 1938, 10 ст.). Кожен з них відображає різні способи взаємовідношення цих цілей і засобів. Конформізм передбачає певну асиміляцію та прийняття схвалених норм поведінки, в той час як інновація передбачає те саме сприйняття, але своїми нетрадиційними, неформальними способами. З цього випливає наступна теза Мертона, про те, що адаптація може мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Він пише: «У міру того, наскільки суспільство є стабільним, ... пристосування до культурних цілей та інституціоналізованих засобів є найбільш поширеним і загальним [видом адаптації]. Якби це було не так, стабільність і безперервність суспільства не могли б бути збережені...» (Мертон, 1938, 12 ст.). Це значить, що більшість індивідів, хоча і прагне до повноцінної інтеграції, однак у складних нових соціальних умовах можуть зіткнутися з альтернативними формами адаптації, які в свою чергу, можуть бути пов'язаними з відмовою від соціальних та культурницьких норм нового суспільства або пошук спроб його видозмінити.

Так як в сучасному науковому дискурсі поняття адаптації розглядається як універсальна категорія, яку можна досліджувати з різних сторін, окрім опису процесу взаємодії індивіда з новим соціальним середовищем, важливо розглянути ще й психологічний аспект питання. Важливо зауважити, що соціальна адаптація виступає не лише як певна реакція на зовнішні умови, але і як активний процес перебудови поведінки, способу мислення та зміни соціальних ролей індивіда відповідно до нових реалій. Психологічний підхід зосереджується на внутрішніх механізмів пристосування особистості до змін. В контексті цієї частини тексту варто розглянути роботу Ганса Сельє «Анатомія стресу», яка була написана в 1956 році. В ній автор виводить так

звану «теорію стресу». Це одна з перших фундаментальних робіт в якій відображалась кореляція процесів адаптації та психологічного стану індивіда. Визначаючи дефініцію поняття стрес, він пише: «У будь-якому разі, зношення є лише наслідком усього цього; отже, тепер ми визначаємо стрес як неспецифічну реакцію організму на будь-яке навантаження.» (Сельє, 1956, 1 ст.). Це значить, що усі важливі зміни, незалежно від характеру, запускають адаптаційні процеси на відновлення рівноваги організму. Основним елементом теорії Сельє є концепція загального синдрому. Він пояснює :« Сукупність цих змін — синдром стресу — називається загальним синдромом адаптації. Він розвивається у три етапи: (1) реакція тривоги; (2) етап опору; (3) етап виснаження.» (Сельє, 1956, 1 ст.). На першій стадії організм реагує на стресор активною мобілізацією ресурсів, вже на другій – починається процес пристосування до нового середовища, і на третій – у випадку тривалого впливу стресу відбувається остаточне виснаження ресурсів адаптаційних можливостей. Сельє зазначає: «Здатність до адаптації можна добре розвинути для досягнення певної мети, але з часом вона вичерпується; її обсяг є скінченним.» (Сельє, 1956, 113 ст.). Це твердження має принципове значення в контексті розуміння процесів адаптації в умовах війни, тому що тривалий вплив стресових факторів може призводити до зниження здатності людини ефективно та постійно реагувати на зміни середовища. На відміну від вище перелічених підходів до питання адаптації, яка розглядалася як здебільшого раціональний процес узгодження із новою соціальною системою, система Сельє постає більш як фізіологічно та психологічно зумовлений процес, який має свої межі. Це в свою чергу, допомагає глибше розуміти, чому в умовах тривалого стресу, як під час війни, навіть за наявності соціальних та економічних можливостей, людина може не демонструвати достатнього рівня адаптації. Також, ця концепція дає можливості пояснити, з якими саме

стресорами стикається вимушено переміщена особа, це і небезпека, і втрата житла, зміна середовища та невизначеність. Ці процеси не є лінійними і можуть супроводжуватися періодами психологічного та емоційного регресу. Іншим важливим аспектом даної роботи є роз'яснення Сельє, що стрес не завжди має виключно негативний характер. Він пише: «Стрес не обов'язково є чимось поганим. Все залежить від того, як до нього ставитися. Стрес, пов'язаний із захоплюючою, творчою та успішною роботою, є корисним, тоді як стрес, пов'язаний із невдачею, приниженням чи хворобою, є шкідливим. Реакція на стрес, так само як і витрата енергії, може мати як позитивні, так і негативні наслідки.» (Сельє, 1956, 63ст.). Тобто адаптація розглядається не лише як реакція на внутрішню кризу, але і як потенційна можливість для розвитку.

Далі, після соціального та психологічного виміру, варто розглянути ще й процеси поняття трансформації ідентичності індивіда. Важливою зауважити, що під час критичних подій таких як війна та переміщення, яке з нею пов'язане, адаптаційні процеси пов'язуються не тільки з психологічними, економічними чинниками, а й питання переосмислення власного «я», свого нового соціального статусу та ролі в суспільстві. Культурницький та історичний контекст внутрішнього переміщення надає особливої уваги. Переміщенні особи часто стикаються з не тільки з проблематикою, яка пов'язана не тільки з суто зміною місця проживання, а й прийняття нових соціокультурних норм, які можуть відрізнятися мовними, ціннісними, релігійними характеристиками. В, свою чергу, це створює середовище, яке є щось середнім між попереднім і новим, що призводить до формування «перехідної» або «нестабільної» ідентичності. Повертаючись до розгляду процесів психологічної адаптації варто розглядати питання ідентичності як

одним з основних механізмів психологічної стабільності та внутрішнього спокою. Усі втрачені набуті раніше чинники можуть призвести до кризи ідентичності, що слугуватиме процес інтеграції. Соціальна адаптація може вважатися успішною, якщо індивід знайде в собі сили знайти нові смисли та орієнтири в новому просторі, при цьому приймаючи правила приймаючої громади. Адже, раніше я зазначав, що бувають ситуації, коли несприйняття нових реалій може призвести до відсторонення людини від соціуму та його несприйняття нових реалій.

Величезний внесок у розуміння поняття ідентичності в контексті процесів переміщення зробив Ентоні Гідденс, який у своїй праці «Сучасність та самоідентичність. «Я» та суспільство в епоху пізньої модерності.» 1991 року написання, розглядає ідентичність як динамічний і рефлексивний процес. В процесі пояснення тлумачення поняття ідентичності, автор пише: ««Я» — це не пасивна сутність, що визначається зовнішніми впливами; воно активно формується в процесі саморефлексії». (Гідденс, 1991, 1ст). Власне, Гідденс пояснює, що ідентичність не є сталою характеристикою, а радше формується у процесі взаємодії із сталим середовищем. Сучасний глобалізований світ, який науковець називає «світом пізньої модерності» (Гідденс, 1991, 4ст), характеризується високим рівнем нестабільності та змін, що змушує людину постійно переосмислювати свій бекграунд. Також, автор пише: «Ідентичність людини полягає не в її поведінці, і не — хоча це теж важливо — у реакціях оточуючих, а в її здатності дотримуватися певного наративу» (Гідденс, 1991, 54ст). Ця теза показує інший важливий фрейм даного питання. Незважаючи на те, що ідентичність це складова, яка дозволяє індивіду зберігати цілісність свого набутого досвіду, вимушене переміщення є каталізатором її зміни,

змушуючи людину перебудовувати власну життєву стратегію та шукати нові точки опори.

Також, проблематику поняття ідентичності в контексті процесів адаптації у своїх роботах розглядає Стюарт Голл. На відміну від Гідденса автор розглядає дане ідентичність не як сталу характеристику, а як результат постійних соціальних та культурних рухів та змін. Акцентуючи увагу на культурному контексті формування, в своїй роботі «Кому потрібна ідентичність?», він пише: «Вона визнає, що ідентичності ніколи не є єдиними, а в епоху пізньої модерності стають дедалі більш роздробленими та розчленованими; вони ніколи не є однозначними, а формуються багатогранно в рамках різних, часто пересічних та суперечливих дискурсів, практик та позицій. Вони піддаються радикальній історизації та постійно перебувають у процесі змін і трансформації.» (Голл, 1996, ст. 4). Це по суті своїй значить, що в умовах сучасного світу ідентичність не є цілісною та стабільною, а формується як, перемінна множина, яка може бути суперечливою. Ця теза, підтверджує вищезазначену умовивід щодо того, що індивід при переміщенні стикається з новим суспільством, який може бути абсолютно інакшим та новим. Що, в свою чергу, може призвести до певного дисонансу. Спираючись на дискурсивний метод Мішеля Фуко, Голл приходить до думки, що суб'єкт (індивід) формується у взаємодії знань, соціальних норм і практик. Виникненню ідентичності допомагає процес, в якому індивід не лише підкорюється новим соціо-культурним нормам а і продовжує показувати свою суб'єктність. Автор пише: «Практики, завдяки яким індивіди були спонукані зосередити увагу на собі, розшифрувати, усвідомити та визнати себе суб'єктами бажання, встановлюючи між «собою» та «ними» певні відносини, що дозволяють їм відкривати в бажанні істину свого буття, хай воно буде природним чи

гріховним. Коротко кажучи, мета цієї генеалогії полягала в тому, щоб дослідити, як індивіди були спонукані застосовувати щодо себе та інших герменевтику бажання». (Голл, 1996, ст. 12). Цікаво розглянути ці тези через оптику сучасних процесів в Україні. Відбувається формування гібридних ідентичностей, які в собі можуть поєднувати досвід різних регіонів, соціальних груп та певних культурних практик. Це само по собі значить, що переміщені індивіди можуть одночасно зберігати певні залишкові ознаки, пов'язані з попереднім місцем проживання та одночасно почати процес інтеграції, що створюватиме багатошарову структуру ідентичності. Підхід Голла, в цілому, підкреслює відкритість і незавершеність можливостей адаптації в нових соціальних системах. Адаптація не має як такої кінцевої точки. Вона є безперервним процесом, у якому відбувається постійних процес переосмислення себе та свого місця у цьому світі.

В процесі даного дослідження важливим доповненням до соціологічних та психологічних вимірів до поняття адаптації є антропологічний підхід, а саме його політичний аспект. Жорж Баландьє в своїй праці «Політична антропологія» 1967 року написання, на перших сторінках намагався вивести загальне тлумачення цього поняття. Він пише : «Політична антропологія, розвиваючись на стику культурної чутливості та соціального аналізу, звертає увагу не на закони та укази, а на те, як влада сприймається, виправдовується, маскується та нав'язується у повсякденному житті». (Баландьє, 1967, 5ст). Іншими словами, антропологія дозволяє розглянути соціо-культурні процеси через призму культури як системи норм, цінностей і моделей поведінки. У цьому контексті вагомий внесок зробила Рут Бенедикт, яка свої фундаментальні праці посвятила дослідженню культури як цілісної конфігурацію, що визначає як і спосіб мислення так і дії індивідів. У своїй

праці «Хризантема і меч» авторка аналізує японське суспільство і ту її частину, яка проходила процес адаптації в США після закінчення Другої світової війни. (Бенедикт, 1946). Вона зображає що деякі речі, які на перший погляд можуть здаватися непокєднуваними, можуть органічно покєднуватися в межах однієї культурної системи. Вона показує, що поведінка людей не є випадковою або індивідуально довільною, ця поведінка формується під впливом вже повністю установлених норм в конкретних соціальних системах. (Бенедикт, 1946). Бенедикт пише : «Японців описували тисячами суперечливих способів... проте ці суперечності є частиною єдиного цілого.» (Бенедикт, 1946). В даному контексті культура виступає як певна система з чіткою структурою, що задає рамки допустимого та визначає певну логіку взаємодії у соціумі. Також варто розглянути поняття культури як певної моделі або конфігурації, яка надає загальної цілісності соціальному досвіду. Логічно зауважити, що в такому випадку, будь-яке суспільство продукує певні стандарти поведінки, які можуть сприйматися його членами як притаманні, але так само виглядати абсолютно неприродними та незвичними для представників інших культур. Особливу увагу в своїй роботі пані Бенедикт приділяє механізмам соціального контролю, а саме сорому та обов'язку. Авторка показує, що у різних світових культурах поведінка людини може регулюватися як моральним кодексом людини, так і іншими зовнішніми чинниками які притаманні суспільству. У «культурах сорому» важливу роль відіграє те, як насправді інші сприймають індивіда, що формує свою орієнтацію на соціальне схвалення та уникнення негативної оцінка. Вона пише: «Сором — це реакція на критику з боку інших людей». (Бенедикт, 1946). Ці ідеї є допоміжною ланкою в розумінні труднощів, з якими стикається особа у новому середовищі. У випадку ситуації внутрішнього переміщення в контексті України, навіть в різних регіонах країни людина антропологічно відрізняються. Мова йде не лише про

соціально-економічні питання, таке як матеріальне становище або позицію в соціумі, а й про культурні відмінності. Це яскраво проглядається у взаємодії ВПО та приймаючими громадами. Переміщення супроводжується зіткненням відмінних соціокультурних практик, які формувалися впродовж багатьох сотень років та мали різні економічні та політичні умови. Це відображається і в рівні відкритості та стилі комунікації, а в деяких соціальних очікуваннях або навіть в певних поведінкових моделях чи звичках. Людина змушена співвідносити свій попередній досвід із новими практиками в новому середовищі, що, безумовно, супроводжується відчуттям певної «іншості». Але також не варто розглядати це як конфлікт «своїх» та «інших», а радше як взаємодію різних культурних та поведінкових конфігурацій. Неприйняття нових індивідів часто виникає не через очевидні причини, а через невідповідності усталених норм і очікувань, саме на цьому акцентує увагу Бенедикт. (Бенедикт, 1946). Людина, яка не вписується у звичну модель поведінки та життєдіяльності, може сприйматися як «чужа», навіть якщо вона формально належить до тієї ж національної спільноти, як вище було зазначено. Але з іншої сторони, такий підхід, за думкою авторки, може також сприяти і формуванню нових соціальних практик та підвищенню рівня взаєморозуміння та загальної різнобічної толерантності. (Бенедикт, 1946). У цьому розумінні адаптація виступає не лише як процес пристосування, але і як процес взаємної трансформації, у якому змінюються як переміщенні особи, так і представники приймаючої громади.

Додатковим доповненням до розгляду антропологічних процесів адаптації слугує підхід Арнольда ван Ганнепа, який він пояснює в своїй праці «Обряди посвячення» та називає концепцією ритуалів переходу. Він надає певної структурованості до розуміння того, як антропологічний підхід може пояснити

труднощі та виклики, пов'язані з соціальною адаптацією. Головною ідеєю автора є те розуміння, що будь-яка глобальна зміна в житті індивіда супроводжується між трьома соціальними статусами, яка відбувається в три стадії (обряди): прелімінальний (сепарація), лімінальний (перехід) та постлімінальний (включення). (ван Ганнеп, 1909, 8 ст). Прелімінальний період характеризується різкою чи помірною втратою звичного середовища. В контексті даного дослідження цим передбачається аспект втрати внутрішньо переміщеною особою усталеного способу життя. Домівки, соціальних зв'язків, ролі у суспільстві. (ван Ганнеп, 1909, 19 ст). Друга стадія «переходу» насичена найбільшою кількістю проблем, як зазначає авторка. (ван Ганнеп, 1909, 23 ст). Під час даного етапу індивід перебуває у «підвішеному» стані: вона вже не є частиною попередньої соціальної групи, але ще не встигла інтегруватися в нову. І третя стадія «включення» - передбачає поступову адаптацію та входження в нову соціальну систему. Цей етап зумовлюється початком прийняття нової соціальної ролі, формування нових зв'язків та поступовою інтеграцією (ван Ганнеп, 1909, 23 ст). На жаль, різні аспекти війни робить даний аспект неповним, або, навіть, затягнутим, що може призвести до певного стану невизначеності на другому етапі. В реальності індивід стикається з тим, що його власне переміщення є майже завжди не добровільним та може супроводжуватися хаотичними подіями, що заміняють чіткі та структуровані механізми переходу. На відміну від ритуалів переходу, про які пише ван Ганнеп, за яким суспільство підтримує індивіда, внутрішньо переміщена особа в Україні може стикатися з недостатньою підтримкою. Причини цього частково були висвітлені раніше, і будуть розглядатися далі. Окремо, хочу знову повернутися до розгляду стану лімінальності. Додаткова підтримка індивіда, здебільшого покладається на приймаючі громади. Їхня адаптивність, готовність допомагати та актуальний порядок денний напряму

впливає на цю ситуацію. Але, окрім цього дана теорія слугує і шляхом для подолання даних проблем. Вона підкреслює потенційні шляхи подолання, а також важливість соціальної комунікації. Державні інституції, міжнародні організації, місцеві громадські організації мають мати працюючі дорожні карти у врегулюванні даних проблем.

У вітчизняних працях із політології, соціології та соціальної психології проблема соціальної адаптації в контексті соціальних трансформацій та змін у структурі суспільства розглядається через призму сучасних історичних подій та процесів в нашій країні, що надає більшої легітимності судженням авторів. Також, це дозволяє інтерпретувати адаптаційні процеси не лише як індивідуальне пристосування, а взаємний та багатоваріаційний процес взаємодії між індивідом та соціальним середовищем в умовах нестабільності, пов'язаною із переміщенням. Науковці Євген Головаха і Наталія Паніна у межах моніторингових досліджень Інституту соціології Національної Академії Наук України (далі – ІС НАН України) описуючи методологічні та методичні аспекти підкреслюють, що соціальна адаптація в періоди кризових ситуацій пов'язана в першу чергу зі змінами ціннісних орієнтацій та соціально-економічних очікувань (Головаха і Паніна, 2015, 3ст). Також, автори зазначають, погоджуючись із своїми закордонними колегами, роботи яких розглядаються вище, що трансформації суспільства супроводжуються переоцінкою норм і моделей поведінки, що напряду впливає на здатність інтеграції в нову громаду та нові умови. (Головаха і Паніна, 2015, 5ст). В цілому, Є.Головаха та Н.Паніна розглядають адаптацію як процес, що відбувається як і на індивідуальному рівні, так і на рівні суспільства в цілому, адже для успішності інтеграції, те, в свою чергу, має також призвичаїтися у відповідь на зовнішні виклики. Такій підхід логічно доповнює ідеї

структурного функціоналізму, дозволяючи назвати адаптаційні процеси та виклики з нею пов'язані, системною реакцією на кризу.

Дослідник Віктор Татенко зробив величезний внесок до вивчення соціальної психології. У своїх працях, зокрема у монографії «Методологія суб'єктно вчинкового підходу» 2017р. розглядає людину як активного суб'єкта власної життєдіяльності. Він пише: “Самовизначення в ситуації вчинку суттєво залежить від психологічних особливостей людини як його суб'єкта, зокрема: від її належності до інтернального чи екстернального типу; від досвіду такого самовизначення; від здатності й можливості самостійно приймати відповідні рішення; від когнітивної складності, суперечливості самої ситуації тощо” (Татенко, 2017). Автор підкреслює, що особистість не є пасивним об'єктом, на який впливають зовнішні чинники, вона є активним суб'єктом власного розвитку (Татенко, 2017). Це дозволяє розглядати адаптацію як процес певного самоконструювання, у якому індивід формує власні стратегії поведінки та дій відповідно до умов нової реальності. Схожі ідеї у своїй праці «Соціальна психологія» розвиває Лідія Орбан-Лембрик. Вона пише: «Соціалізація охоплює процеси, за допомогою яких людина інтегрується в соціальне середовище та засвоює норми, цінності та моделі поведінки».» (Орбан-Лембрик, 2004). Це положення теж інтерпретує адаптацію як важливий етап при інтеграції в нову соціальну систему, акцентуючи увагу на важливості прийняття деяких нових норм. Це важливо для того щоб не залишитися в ізоляції.

В контексті робіт з соціальної роботи та соціальної педагогіки значну увагу питанню адаптацію приділяє Олександр Безпалько. Аналізуючи тези свого колеги, він пише: «Так, скажімо, Б. Д. Паригін тлумачить соціалізацію як “входження в соціальне середовище, пристосування до нього, завоювання певних

ролей і функцій, які слідом за своїми попередниками повторює кожен окремий індивід протягом всієї історії формування і розвитку»[7]. З таким визначенням можна, в принципі, погодитися, хоча не можна не звернути увагу, що в ньому яскраво простежується лише один аспект соціалізації – адаптація особистості в соціальному середовищі, і не звертається увага на зворотний вплив, тобто вплив особистості на оточення, активне відтворення нею суспільних відносин.» (Безпалько, 2016). Іншими словами, процеси адаптації розглядаються як процес включення особистості в систему соціальних відносин, що передбачає відновлення соціально ролей та функцій. Також, згадуються, що ефективна адаптація неможлива без підтримки з боку державних та соціальних інституцій, які мають допомагати забезпечуванню умов для інтеграції. Автор, окрім важливого зовнішнього впливу на адаптацію, так само і наголошує на тому що індивід такою на пряму впливає на процеси інтеграції.

Микола Шульга – український соціолог та доктор із соціальних наук. Внес великий вклад в дослідження соціальної міграції. Розглядаючи проблематику адаптації в кризових ситуаціях він пише : «Невпевненість у своєму майбутньому та майбутньому країни, нестабільне становище людини в суспільстві формує в неї рису тимчасового виконавця, в тому сенсі, що вона не вибудовує якоїсь довгострокової життєвої стратегії і прагне не упустити жодного шансу, навіть найнезначнішого, тут і зараз. Він керується принципом «краще синиця в руці, ніж журавель унебі». Логіка виживання диктує йому необхідність вирішувати безпосереднє завдання, а для включення в актуальну поведінку елементів стратегії у нього не вистачає ресурсів. У його поточному житті, побудованому за моделлю виживання, а не розвитку, у часових координатах присутні головним чином теперішній час і минуле. Майбутнє для

людини дуже обтяжливе, вона його просто не може «витягнути». Тому все, що пов'язано з майбутнім, у тому числі й фундаментальні, базові соціально-групові інтереси, вона залишає «за дужками» реальної поведінки.» (Шульга, 2011). Зростання невизначеності та трансформація соціальної структури в кризових ситуаціях ускладнюють усіляку адаптацію для людини. Вона має бути гнучкою та здатною до переосмислення власних життєвих стратегій.

Висновки до розділу I

Отже, проведений теоретико-методологічний аналіз дозволяє зробити фундаментальний висновок, що соціальна адаптація є складним, багатовимірним і динамічним процесом, який не може бути пояснений у межах лише одного наукового підходу. Вона охоплює взаємодію індивіда та соціального середовища, включаючи політичні, соціальні, психологічні культурні та інституційні аспекти, що особливо актуалізуються в умовах кризових трансформацій, спричинених війною.

У межах структурно-функціонального підходу Талкотта Парсонса адаптація постає як базова функція соціальної системи, що забезпечує її здатність реагувати на зовнішні виклики та підтримувати внутрішню стабільність. Це дозволяє розглянути адаптацію не лише як індивідуальний процес, але і як системну характеристику суспільства. Додатково, побіжно про це ж пише Роберт Мертон, який конкретизує адаптаційні механізми на рівні поведінки індивіда, демонструючи що в умовах соціальної напруги людина обирає рівні стратегії взаємодії з новою реальністю, які можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер.

Психологічний вимір адаптації, представлений у роботах Ганса Сельє, підкреслює обмеженість адаптаційних ресурсів людини та незалежність цього

процесу від рівня стресового навантаження. Теорія загального адаптаційного синдрому, може дозволити зрозуміти, що тривалий вплив стресових факторів, характерних для умов війни, може істотно знижувати здатність індивіда до ефективної адаптації, навіть за наявності сприятливих зовнішніх умов. Важливе значення для розуміння адаптації має також концепція ідентичності представлена у працях Ентоні Гідденса та Стюарта Голла. У цих підходах ідентичність розглядається як динамічний, незавершений процес, що формується у взаємодії з соціальним середовищем. Це дозволяє інтерпретувати адаптацію як процес переосмислення власного «я», у якому індивід змушений інтегрувати попередній досвід із новими соціальними умовами, що особливо актуально для сучасного контексту переміщення людей в Україні. Антропологічний підхід, зокрема у працях Рут Бенедикт та Арнольда ван Геннепа, доповнює це розуміння, акцентуючи уваги на культурних і символічних аспектах адаптації. Бенедикт пише, що поведінка людина визначається культурними моделями які можуть суттєва відрізнятися навіть у межах однієї країни, що пояснює труднощі взаємодії між переміщеними особами та приймаючими громадами. Водночас концепція ритуалів перехожу ван Геннепа дозволяє розглядати адаптацію як структурований процес зміни соціального статусу, що включає стадії відокремлення, невизначеності та інтеграції.

Також, особливе місце у дослідженні займають вітчизняні сучасні наукові підходи, які враховують специфіку соціальних трансформацій в Україні. У працях українських дослідників підкреслюються, що адаптації є не лише. Індивідуальним процесом, але й взаємним процесом взаємодії між ВПО та приймаючими громадами. Водночас акцент робиться на ролі соціальних

установок, ідентичності та суб'єктності особистості у формуванні адаптаційних процесів.

Таким чином, узагальнюючи розглянуті підходи, можна стверджувати, що адаптація внутрішньо переміщених осіб є багаторівневим процесом, який поєднує системні, індивідуальні, психологічні та культурні компоненти. Її успішність залежить не лише від зовнішніх умов, але й від внутрішніх ресурсів особистості, рівня соціальної підтримки та здатності суспільства до інтеграції нових членів. Отримані теоретичні положення створюють підґрунтя для подальшого аналізу особливостей адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах війни.

Розділ 2. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах війни (2014–2022 РР.)

2.1. Формування феномену внутрішньо переміщених осіб в Україні та основні виклики їх адаптації у 2014–2022 роках

Події кінця 2013-початку 2014 та історичні процеси, з цим пов'язані, спричинили масові внутрішні міграційні процеси і видозмінили демографічні процеси в країні. Перед цим вважаю за потрібне розглянути соціально-економічну ситуацію в країні до початку подій Революції Гідності, Анексії Криму та війни на Донбасі, а саме 2010-2014 роки.

Згідно з дослідженням міграційного фону України в 2010-2014, зробленим Державною Міграційною Службою України (далі – ДМС України), наша держава характеризувалася відносно стабільною міграційною ситуацією, що класично формувалася під впливом як і внутрішніх соціальних та економічних чинників, так і зовнішніх, які сформувалися за рахунок подій на міжнародній арені. Але є наглядна тенденція, що такі процеси мале радше саме соціально-

економічний характер, пов'язаний з ринком праці або житла, ніж з масовим вимушеним переміщенням, як це буде складатися потім (ДМС України, 2014). Україна традиційно показувалася країною походження трудової міграції. Вагома частина громадян виїжджала за кордон у пошуках кращого життя, насамперед до країн Європейського Союзу (Польща, Італія, Чехія, Іспанія) та Росії. За оцінками ДМС України, кількість українців, які були залучені до трудової міграції сягала до 3 мільйонів осіб, при чому для більшості цих осіб така міграція мала радше сезонний та тимчасовий характер (ДМС України, 2014). З іншої сторони Україна залишалася і країною імміграції для певних категорій іноземців. Іноземні студенти, трудові мігранти з країн, що розвиваються та особи, які потребують міжнародного захисту були здебільшого його складовою. Станом на 2013-2014 роки в Україні перебувала відносно невелика кількість біженців, що свідчило про майже повну відсутність масштабних гуманітарних криз та інших проблем з цим пов'язаних на нашій території. Також, дане дослідження акцентує свою увагу на тому, що як зазначалося вище, внутрішня міграція не мала характеру вимушеного переміщення. Населення внутрішньо мігрувало переважно через економічні причини. До них можна віднести : пошук праці та кращих умов існування, отримання освіти, тощо (ДМС України, 2014). Найбільш привабливими регіонами класично були великі міста та найбільш економічно розвинені області, зокрема Київ та його передмістя, Донецька, Дніпропетровська, Харківська та Одеська області (ДМС України, 2014). Додатково автори дослідження наголошують і на певних структурних проблемах, які значно посилилися із початком анексії Криму та війною на Донбасі. Серед них можна виокремити: поступове та постійне демографічне скорочення населення, нерівномірний розвиток регіонів, який був пов'язаний із нерівномірним фінансуванням з центру, залежність від зовнішніх ринків праці та недостатня

ефективність міграційної політики. Україна, також перебувала на перехресті основних міграційних маршрутів між Азією та Європою, що де-факто робило нашу державу сприятливою країною для нелегальної міграції (ДМС України, 2014). Таким чином, можемо зробити певні висновки до цього маленького аналізу. Міграційні процеси всередині держави та ззовні працювали відносно стабільно, без кризових навантажень та форс-мажорів. Можна дійти до висновку, що саме події, спричинені військовою агресією Росії, а потім і повномасштабним вторгненням призвели до повної дестабілізації міграційних процесів в середині держави, а переважно економічні чинники змінилися на масовий та вимушений характер.

3 листопада 2013 в Україні розпочалися масштабні суспільно-політичні події, які спочатку мали форму протесту проти згортання євроінтеграційного курсу тодішньою владою президента Віктора Януковича та прем'єр-міністра Миколи Азарова, які потім переросли в те, що ми сьогодні називаємо Революцією Гідності. Одним із переможних результатів цих подій стало зречення від влади Януковича. На жаль, це за собою спричинило всплеск антиукраїнських акцій на території південно-східної частини країни. Наймасовішими на кінець лютого 2014 року вони були в Криму. Їм всіляко сприяла російська неформальна підтримка. Після самоусунення Віктора Януковича 23 лютого відбувся двадцяти тисячний мітинг в Севастополі, результатом якого стало самопроголошення народовладдя в місті, на чолі якого став громадянин Росії Олексій Чалий. Далі мітинги поширилися на столицю півострова Сімферополь. Вони відбувалися під Кримським парламентом. Місцевим проукраїнським силам на чолі з кримськотатарським населенням вдалося зібрати більший мітинг, що на трохи відтермінувала дестабілізацію ситуації. У відповідь в ніч на 27 лютого будівлі парламенту та

кримського Уряду були захоплені невідомими військовими у формі без розпознавчих знаків, які називали себе так званою “самообороною Криму”. Пізніше стало відомо, що це були військові Російської Федерації (далі - РФ). Вони змусили голосувати місцевих депутатів за проведення референдуму щодо незалежності півострова. В той же час почалися захоплення іншої військової та урядової інфраструктури, (в тому числі аеропорт в столиці), які тривали в середньому ще приблизно місяць. Європейськ Суд з прав людини у своїй заяві визначили днем перехід де-факто тимчасово окупованого півострову під фактичний контроль Росії. У своїй заяві вони написали: “Таким чином, до настання ночі 27 лютого 2014 року законні цивільні органи влади в Криму були усунені силою та замінені представниками Російської Федерації. Російські військові та воєнізовані формування не дозволили українським військовим залишити свої казарми, а також перекинути на півострів інші українські підрозділи з материка. Основні шляхи доступу — наземні, морські та повітряні — були заблоковані російськими військовими та воєнізованими формуваннями.” (ЄСПЛ, 2014). Далі, 16 березня 2014 року був проведений так званий “референдум” про незалежність Криму, а вже 18 березня того ж року президент Росії Володимир Путін спільно з самопроголошеними лідерами півострова на чолі з Сергієм Аксьоновим підписали Договір про прийняття Республіки Крим до складу Росії.

На півострові почалася репресії проти представників кримськотатарського населення та проукраїнсько налаштованих активістів. Громадська організація “Крим SOS”, під час дослідження питання репресій зафіксували щонайменше 43 випадки насильницьких зникнень таких активістів в період між 2014-2020 років, про це йдеться в їх аналітичному звіті (Крим SOS, 2020). Серед них 28 осіб були звільнені після незаконного утримання та мали явні ознаки побоїв, 5

осіб були знайдені мертвими і 10 вважалися зниклими безвісти на момент написання. Найбільш активний період наявності таких злочинів характеризувався 2014-2015 роками, це зумовлюється спробами остаточного придушення проукраїнських настроїв та вимушення до міграції таких людей. У звіті підкреслюється що абсолютно усі жертви були або кримськими татарами або проукраїнськими активістами (Крим SOS, 2020). Викрадення здійснювали озброєні особи у формі, які частіше усього без розпізнавальних знаків. Родичі не отримували інформації щодо місцеперебування зниклих, а заяви до органів внутрішніх та подальші розслідування, або взагалі не проводилися, або були абсолютно неефективними (Крим SOS, 2020). На жаль, представники ГО також акцентують увагу на тому, що фактична кількість випадків може бути ще вищою, адже не всі вдається документувати. Такі неформальні репресії від окупаційною влади зумовлюли та сприяли вимушеній міграції частини населення.

Порахувати точну кількість, які були вимушені покинути АР Крим та переміститися на підконтрольні уряду України території - майже не можливо. Приблизну суму під час свого виступу на презентації проєкту “Воєнні злочини в Криму” спробував назвати перший заступник керівника прокуратури АРК та м. Севастополя Віталій Секретар. Він сказав: “Коли ми оцінювали ці правопорушення, ми побачили, що у нас, згідно зі статистичними даними, близько 55 тис. осіб які отримали статус ВПО з Криму. Скільки людей не отримали цей статус, тому що не захотіли юридично оформлювати цю процедуру? Здається, близько 28 тис. осіб які взагалі відмовились від цього статусу. Багато людей виїхали на території країн Заходу” (Укрінформ, 2025). Постійна представниця України в АР Крими Таміли Ташева називає інші цифри. За її словами, незважаючи на офіційну статистику у 60-70 тис осіб,

реальні цифри можуть сягати і до 100 тисяч (ВСЕСВІТІ, 2023). Також, пані представниця зазначає, що напередодні повномасштабного вторгнення територію півострова покинуло ще 60-80 тис осіб, але не всі вони перемістилися на підконтрольну Україні територію (ВСЕСВІТІ, 2023). Окрема увага приділяється питанню кримських татар - корінного населення. Голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров розповідає, що з лютого 2014 року територію покинули приблизно 50 тисяч кримських татар, що в свою чергу становить 15 відсоткам від усієї загальної їх кількості (Voice of America, 2024). Далі Чубаров говорить цікаву річ: “Вони (російська влада) перетворили Крим на потужний полігон, базу. Зрозуміло, що на такій території, яку вони використовують тільки для своєї подальшої агресії, їм не потрібні люди, які, скажемо так, не сприймають окупацію, не є лояльними до цих росіян. Такими людьми вони визначили кримських татар та етнічних українців. Іде демонізація України.” (Voice of America, 2024). Ця теза лаконічно переводить нас до наступної критичної події для нашої країни - війні на Донбасі.

Разом з подіями в Криму розпочалися антиукраїнські мітинги і в інших регіонах країни. Наймасовішими вони були в Донецькій та Луганській областях. Так само як і в Криму, невідомі люди почали спроби захоплень адмінбудівель. 17 березня 2014 року голова Ради та в.о. Президента України Олександр Турчинов видав Указ “Про часткову мобілізацію”. 6 квітня було скинуто прапор України з Донецької ОДА. В той же день було проголошено так звану “Донецьку народну республіку”, яка за її декларацією в майбутньому планувала увійти до складу РФ. Цей день де-факто називають початком антитерористичної операції (далі - АТО) на територіях цих областей. 12 квітня озброєні чоловіки почали захоплювати адмінбудівлі в Слов’янську та

Краматорську. Потім, стало відомо що очільником цього диверсійного загону був росіянин Ігор Гіркін. 27 квітня після захоплення управління СБУ та ОДА в Луганській області, було проголошено так звану “Луганську народну республіку”. Далі розпочалися бої під Рубіжним та Волновахою та облога Донецького аеропорта. Українські війська розпочала звільняти міста. Сталася страшна трагедія під Іловайськом, після якої розпочалися перші мирні перемовини, так званий “Мінск-1”. Була підписана угода про перемир’є та двостороннє припинення вогню. Ця угода протрималася декілька днів, тож бойові дії поновилися. В лютому 2015 року відбулися бої під Дебальцево, участь в яких приймала вже офіційна російська армія. В результаті відбувається так звана зустріч у Нормандському форматі в Мінську, де був підписаний документ, який до цього був погоджений лідерами Німеччини, України, Франції та Росії. Цей документ собою являв Декларацію на підтримку Комплексу заходів з виконання Мінських угод. З того моменту фронт здебільшого був стабілізований та майже не змінювався. 17 березня 2015 року Верховна Рада України визначила окремі міста селища та села в Донецькій та Луганській областях як тимчасово окуповані території та надала їм спеціальний статус “окремі регіони Донецької та Луганської областей” (далі - ОРДЛО).

Пишучи про масштаби міграції, УВКБ ООН у своєму аналітичному звіті зазначають: “Чисельність населення в східних районах, що постраждало внаслідок конфлікту, становила 5,2 мільйона, з яких щонайменше 3,9 мільйона безпосередньо постраждали внаслідок війни. У березні 2015 року повідомлялося про 7 тис. загиблих, близько 18 тис. поранених та понад 1,6 мільйона переміщених осіб, переважно всередині України, але також і за її межами. За підрахунками ООН, з них 800 тис. постійно проживають на

підконтрольній уряду території, тоді як інші часто перетинають лінію розмежування або реєструються як ВПО для того, щоб мати можливість отримувати свої пенсії. Більшість ВПО змушені залишатися переселенцями з початку активних бойових дій у 2014 році, не маючи змоги повернутися додому через відсутність стійкого миру” (УВКБ ООН, 2020). Наведені дані кажуть про те, що в цей час наша держава зіткнулася з безпрецедентним для усього часу незалежності масштабом внутрішнього переміщення населення. Значна кількість постраждалого населення та понад 1.6 млн осіб з Донбасу та ще 100 тис осіб з Криму означали різке зростання навантаження на соціальну, економічну та інфраструктурну системи держави, що яскравіше усього переглядалося в приймаючих громадах. Теж, варто додати, що тривалий характер переміщення та в деяких моментах повна неможливість повернутися до своїх місць постійного перебування почали трансформаційні процеси які перетворили тимчасову міграцію у справжню довгострокову соціальну проблему.

Таке питання державного характеру вимагало від влади не лише оперативного реагування у вигляді гуманітарної і фінансової допомоги а і формування загальної комплексної політики інтеграції внутрішньо переміщеного населення, адаптації ринку житла та праці та перегляду підходів до соціального захисту в умовах, коли в країні розпочалася війна. До 2014 року в Україні майже повністю фактично була відсутня комплексна нормативно - правова база, спрямована на регулювання статусу ВПО, що значно ускладнювало реагування державних органів на перші хвилі переміщення. Першим кроком в роботі над цим напрямком став Закон, ухвалений Верховною Радою України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” у грудні 2014 року. Перша стаття цього Закону описує поняття ВПО : “Внутрішньо

переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.” (ВРУ, 2014). В цьому ж законі йшла мова і про правовий статус, гарантії прав і свобод, і що важливо, було описані перші механізми державної допомоги. Наприклад: “ Взята на облік внутрішньо переміщена особа, яка не має документів, необхідних для надання статусу безробітного, отримує статус безробітного без вимог, що застосовуються за звичайної процедури. До отримання документів та відомостей про періоди трудової діяльності, заробітну плату (дохід), страховий стаж допомога по безробіттю таким особам призначається у мінімальному розмірі, встановленому законодавством на випадок безробіття (ВРУ, 2014), або “Припинення самозайнятості внутрішньо переміщеної особи здійснюється за її заявою та спрощеною процедурою (без вимог, що застосовуються за звичайної процедури) за місцем проживання такої особи у відповідному територіальному органі державної виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), на підставі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (ВРУ, 2014). В цих частинах Закону говориться про спрощенні системи реєстрації для різних верств населення, які мають різні юридичні статуси. Також, запровадження реєстрації ВПО дозволило державі сформувати облік цієї категорії населення та розпочати надання адресної допомоги. Це було першим і одним з найбільш ключових інструментів державної підтримки . Відповідне впровадження було ухвалене Кабінетом Міністрів України 1 жовтня 2014 року. Згідно з

постановою 505 “Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг” Кабмін постановив: “ 1. Встановити щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг. 2. Затвердити Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, що додається. 3. Установити, що фінансування витрат, пов’язаних з наданням щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, та відшкодування витрат акціонерному товариству “Укрпошта” за надання послуг, пов’язаних з виплатою та доставкою зазначеної грошової допомоги, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету та коштів, що надходять до державного бюджету як благодійна або міжнародна допомога” (КМУ, 2014). Держава запровадила механізми фінансової підтримки переселенців, який передбачав виплату грошової допомоги залежно від складу домогосподарства та категорій отримувачів. Виплати мали адресний характер і були спрямовані на часткове закриття базових потреб на перший адаптаційний термін. Але, механізми призначення допомоги передбачав і низку обмежень, що стало серйозним предметом критики як зі сторони міжнародних організацій, так і від правозахисників. Перша сума виплат ВПО була 844 гривні на місяць для працездатних осіб, та 442 для студентів, пенсіонерів та дітей. При цьому сімейний максимум становив 2400, а самі виплати достатньо часто затримувалися. На скільки цього вистачало для забезпечення базових можна побачити у порівнянні з тим, яка мінімальна заробітна плата на той момент була прописана. Згідно з Державним бюджетом України в 2015 році станом на

1 грудня вона становила 1378 гривень (ВРУ, 2015). Разом зі сплатою за оренду житла та комунальні послуги, так як не всі переміщені особи мали можливість купити своє житло, не завжди цих грошей вистачало на закриття навіть самих базових потреб, таких як житло, продовольчі та господарські потреби, гігієна та базова медицина. Крім того, процедура призначення цієї допомоги передбачала зачасту складні бюрократичні вимоги, такі як підтвердження фактичного місця проживання, що могло створювати додаткові труднощі для переселенців та ставало підставою для припинення виплат, якщо цей процес був порушений. Також, достатньо великою проблемою була прив'язка усіляких соціальних виплат, таких як пенсії або стипендії, до статусу ВПО, що змушувало частину громадян реєструватися як ВПО або, навіть, повертатися додому, перетинаючи лінію розмежування щоб свій статус підтверджувати.

Інша важлива проблема, яка постала перед країною - це розселення такої кількості людей. По-перше, держава почала використовувати деякі комунальні будівлі, такі як гуртожитки, санаторії, садочки як тимчасові місце для розміщення переміщених осіб. Це було швидке рішення, яке могло розмістити одночасно велику кількість осіб, але стан таких будівель завжди залишав бажати кращого. По друге, працювала програма від Держмолодьжитло під назвою "Доступне житло". Суть її була в наступному : "Програма передбачає забезпечення переселенців житлом через надання державної підтримки у вигляді сплати державою 50% вартості будівництва (придбання) житла та/або пільгового іпотечного житлового кредиту з можливістю отримання переселенцем додаткового кредитування в банку для сплати частини вартості будівництва (придбання) доступного житла, що перевищує розмір державної підтримки." (ПнЗ, 2020). Ця програма хоча і давала можливість з великою знижкою купити нерухомість мала в своїй суті серйозну колізію. З однієї

сторони за умовами програми домогосподарство мало мати гроші на придбання помешкання, а з іншої офіційний середньомісячний грошовий дохід, який разом із доходом членів їх сімей з розрахунку на одну особу не перевищує трикратного розміру середньомісячної заробітної плати у відповідному регіоні (ПнЗ, 2020). З цього виходить, що далеко не кожна родина яка мала фінансову можливість купити, змогла б скористатися цією програмою. По-третє, була програма яка здійснювалася у підтримці разом із Державним банком розвитком Німеччини. Суть цієї програми була наступна: “Програма передбачає надання переселенцям на строк до 20 років пільгового державного кредиту для придбання квартири у багатоквартирному житловому будинку або одноквартирного житлового будинку за умови, що таке житло прийнято в експлуатацію не більше ніж 25 років тому чи реконструйовано не більше ніж 15 років тому, з відсотковою ставкою у розмірі 3% річних.” (ПнЗ, 2020). Умови цієї програми було дещо спрощені. Усі хто не мав у власності нерухомості в новому місці після переміщення і ті, хто мали офіційний постійний дохід і були платоспроможним - могли взяти участь в цій програмі. Але кількість учасників цієї програми була обмежена і через бюрократичні та юридичні проблеми створювалися черги. Люди могли роками очікувати на свою можливість взяти участь в даній програмі. По-четверте, була достатньо успішна програма субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації на купівлю житла для ВПО, які брали участь в АТО. Згідно зі звіту Благодійного Фонду “Право на Захист” ця ініціатива дійсно мала неабиякий успіх, адже це була можливість для кожної громади і допомогти учаснику бойових дій і ВПО, одночасно (ПнЗ, 2020). Але, зрозуміло, який був її головний недолік - програма охоплювала дуже обмежений прошарок ВПО.

В 2017 році Кабінет Міністрів України за ініціативою прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана схвалив “Стратегію інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року”. В першій частині документу йдеться відкрите прийняття проблем з якими зіткнулася держава і не змогла виправити. Наприклад, про проблеми з житлом в цій постанові йдеться наступне: “Існуюча система розміщення внутрішньо переміщених осіб у центрах колективного проживання не завжди відповідає встановленим стандартам. Житлові умови у місцях компактного проживання є здебільшого незадовільними. Більшість з них не пристосовані до специфічних потреб внутрішньо переміщених осіб (зокрема дітей та людей з інвалідністю). Недостатній рівень доступу до якісного житла має безпосередній вплив на тенденції до переміщення та випадки повернення на тимчасово окуповані території або в зону ведення бойових дій. Тому необхідно зосередити зусилля на вирішенні питання фізичної та фінансової доступності житла” (Кабмін, 2017). Також, піднімалися питання і про доступ до ринку праці для таких осіб в приймаючих громадах. Поміж іншого мова йде і про таке: “Серед основних причин відмови в працевлаштуванні, з якими стикалися внутрішньо переміщені особи, є відсутність вільних робочих місць, небажання брати людину, яка проживала на тимчасово окупованій території або на територіях, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження...”(Кабмін, 2017). В цих рядках можна проглянути певне занепокоєння щодо стигматизації внутрішньо переміщеного населення в очах представників приймаючих регіонів. Спробую припустити, що велику долю в цьому відіграли певні стереотипні судження, які були присутні щодо людей, які перемістилися зі східних регіонів країни. При цьому, зосереджується увага і на важливості соціальної інтеграції таких осіб. Поміж іншого автори

зазначають: “Метою підтримки приймаючих територіальних громад в процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб є визначення заходів щодо розбудови соціальної згуртованості, зміцнення соціально-економічного розвитку і стійкості територіальної громади, зменшення напруженості в приймаючих територіальних громадах.” (Кабмін, 2017). Підсумовуючи дану стратегію, в документі зазначається: “Розв’язання проблем передбачається шляхом виконання програмних заходів за трьома стратегічними напрямками: вдосконалення механізму подолання бар’єрів в реалізації прав внутрішньо переміщених осіб; спрощення процедури захисту та реалізації майнових прав внутрішньо переміщених осіб; підтримка приймаючих територіальних громад в процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб.” (Кабмін, 2017). Аналізуючи даний документ, можемо дійти висновку, що станом на 2017 рік державна влада досить реалістично описувала проблематику, з якою стикнулася в перші роки війни на Донбасі. Описала, що питання інтеграції має радше довгостроковий характер, аніж короткостроковий, тож дана стратегія побудована саме з такою концепцією. При цьому найбільша увага приділена саме економічній інтеграції: пошук житла, роботи. Дуже побіжно розглянуте питання соціальної інтеграції, яка має також неймовірний вплив на її успішність, адже саме соціально-культурні розбіжності неодноразово ставали причиною повернення переміщених осіб до ТОТ або міст, які перебували поряд з лінією розмежування, про що, зокрема йдеться і в самій стратегії.

Інший важливий сектор допомоги, який значною мірою допомагав компенсувати недостатню готовність державних інституцій до викликів, пов’язаних з масштабними міграційними процесами та забезпеченням базових потреб переміщених осіб був представлений міжнародними гуманітарними організаціями. Одним з найбільших і найвпливовіших стейкхолдерів стало

УВКБ ООН, діяльність якого була здебільшого була спрямована на захист прав ВПО (юридичний супровід), надання гуманітарної допомоги (харчові та гуманітарні набори, засоби базової гігієни), підтримку тимчасового розміщення переміщеного населення та моніторинг дотримання прав людини та ситуації навколо ВПО (УВКБ ООН, 2026). При цьому ця моніторингова робота була дуже важливою для майбутнього формування програм для проєктів вже під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році, адже УВКБ ООН вже володіло інформацією щодо потреб і проблем ВПО. Також, дана структура здійснювала пряме фінансування ремонтів місць тимчасового користування (гуртожитки, садочки, санаторії в яких держава розміщувала ВПО), надавала непродовольчі товари та підтримувала розробку державних механізмів реагування на кризу. Окрім УВКБ ООН, у дослідженні потреб переселенців та оцінці їхнього соціально-економічного становища відіграла Міжнародна організація з міграції (далі - МОМ). Дана організація систематично проводила всеохоплюючу систему моніторингу ситуації ВПО на території України, що стало одним з головних джерел статистичних та аналітичних даних щодо різних аспектів життєдіяльності, таких як умови проживання, рівень зайнятості, доступ до медичних та соціальних послуг та потреб (МОМ, 2019). На офіційному сайті даної організації йдеться : “ МОМ працює над тим, щоб забезпечити впорядковане та гуманне управління міграцією, сприяти міжнародній співпраці з питань міграції, допомагати у пошуку практичних рішень міграційних проблем та надавати гуманітарну допомогу мігрантам, які її потребують, включаючи біженців та внутрішньо переміщених осіб” (МОМ, 2019). Окрім моніторингової діяльності МОМ реалізовували програма з підтримки самозайнятості, мікрогрантів та соціальної адаптації переміщених осіб. Люди, які приймали участь в таких програмах були більш сприятливі до успішної інтеграції в нову громаду, адже

мали можливість реорганізувати власну справу або познайомитися з новим колом осіб, яка б допомогла помірній соціалізації. Іншої важливою міжнародною організацією, яка була представлена в Україні було Товариство Червоного Хреста в Україні. За період між 2014-2022 роками вони були дотичними до великої кількості залучень. Згідно з інформації з їх сайту: “ У 2016 році Український Червоний Хрест розпочав масштабне реформування своєї діяльності та посилення сталого розвитку організації. Український Червоний Хрест став потужним національним товариством Червоного Хреста, яке реалізовувало велику кількість програм й проєктів та надавало комплексну й ефективну гуманітарну допомогу. Осередки Українського Червоного Хреста підтримували найвразливіші верстви населення по всій країні: видавали продуктові та гігієнічні набори, одяг; проводили навчання з першої допомоги та заходи із психосоціальної підтримки, допомагали державі у реагуванні на всі надзвичайні ситуації в країні, розповсюджували знання щодо міжнародного гуманітарного права, популяризовували донорство крові, розвивали волонтерський рух в Україні та впроваджували гуманітарну освіту. З кожним кроком гуманітарна діяльність Українського Червоного Хреста ставала більш комплексною та ефективною.” (Червоний Хрест, 2016). Подібні завдання перед собою ставили ще як і ЮНІСЕФ так і Всесвітня продовольча програма. Вони так само займалися забезпеченням населення продуктами харчування, медикаментами, психологічною підтримкою та допомогою в питаннях відновлення жила та доступі до базових потреб проживання. Більшість з цих програм міжнародні організації імплементували у співпраці з місцевими благодійними фондами та громадськими організаціями. Серед інших окремої уваги заслуговують: Благодійний Фонд “Право на Захист”, Благодійний Фонд “Рокада”, Громадська Організація “Десяте квітня“, Благодійна Організація “Карітас Україна”. Ці організації, здебільшого

залучають місцевих фахівців для роботи на них. Більше того, при наборі нових фахівців перевагу вони надають переміщеним особам, що може бути також додатковим шляхом до покращення ситуації з інтеграцією таких осіб. Окремої уваги вартують і програми та проєкти технічної допомоги, які міжнародні організації реалізовували разом органами державної влади та громадським сектором. Саме за підтримки міжнародних партнерів в Україні почали створюватися модульні містечка для переміщених, реалізовувати житлові програми та проєкти інтеграції ВПО у приймаючих громадах. Про це все було зазначено вище, але зараз акцентується увага саме на важливості співпраці внутрішніх та зовнішніх надавачів допомоги. Водночас, діяльність міжнародних організацій продемонструвала і певну залежність системи підтримки ВПО від зовнішньої допомоги. Велика частина гуманітарних соціальних і навіть житлових програм більшість фінансових моментів залишалися саме за міжнародними партнерами, що зменшувало простір дій для громади на місцях, і інколи забуксовувала процес через бюрократичні проблеми. В окремих випадках навіть спостерігалася повне дублювання функцій між різними організаціями або дисконунціація між усіма головними акторами в цій сфері. Це свідчило про обмеженість внутрішніх ресурсів держави та певної недостатності ефективності окремих напрямків державної політики в питаннях підтримки переміщених осіб. Ще однією проблемою стала нерівномірність охоплення допомогою. Мова йде про те, що найбільша концентрація міжнародних програми приходилася та імplementовувалася у регіонах, які більш наближені до зони бойових дій та з великою кількістю ВПО, що логічно. Але, разом з цим також частина переселенців у менших громадах отримувала значно меншу підтримку.

Окрім державних іститутцій, міжнародних організацій та місцевих імплементуючих партнерів, питаннями інтеграції переміщеного населення займалися і внутрішні українські волонтерські та меценатські ініціативи, бюджети яких акумулюватися не з підтримки міжнародних партнерів або державного бюджету, а за рахунок приватних пожертв та волонтерської роботи. Однією з найбільших недержавних ініціатив ста Фонд Ріната Ахметова, який у 2014 створив “Гуманітарний штаб”. Згідно з інформацією з офіційного сайту в період до повномасштабного вторгнення ця ініціатива займалася наступним: “ У 2014 році для надання допомоги жителям Донбасу, які постраждали від збройного конфлікту, створена найбільша програма Фонду – Гуманітарний Штаб Ріната Ахметова. До зими 2017 року Штаб працював по обидва боки лінії зіткнення. 28 лютого робота Гуманітарного Штабу Ріната Ахметова на непідконтрольній Україні території була заблокована, а пізніше заборонена. Без допомоги залишилося понад 500 000 людей. Починаючи з 2014 року, мирні жителі в зоні конфлікту отримали близько 12,5 мільйона наборів виживання, тобто понад 134 тисячі тон продуктів. Для їх одночасного перевезення знадобилося б понад 6700 максимально завантажених фур. Вишикувані колоною, вони б розтягнулися майже на 100 кілометрів. Усього близько 3,5 мільйона людей отримали гуманітарну допомогу Фонду Ріната Ахметова.” (Фонд Ріната Ахметова, 2020). Незважаючи на неоднозначну репутацію головного розпорядника фонду організація стала однією з найбільших недержавних структур, які забезпечували гуманітарну підтримку населення Донбасу в умовах активних бойових дій. Водночас значну роль у допомозі переселенцям відігравали волонтерські ініціативи, створені безпосередньо після початку конфлікту. Зокрема, Схід SOS виникла у 2014 році як волонтерський рух активістів зі сходу України. Організація займалася евакуацією населення із зони бойових

дій, пошуком тимчасового житла для ВПО, гуманітарною допомогою та психологічною підтримкою постраждалих. На початковому етапі діяльність «Схід SOS» забезпечувалася переважно за рахунок волонтерських ресурсів та пожертв громадян. На своїх веб-ресурсах вони пишуть наступне: “Команда зосередилася на гуманітарній підтримці жителів територій, що постраждали від збройної агресії рф. Завдяки волонтерам і відповідальному бізнесу відправили понад 100 тонн допомоги. Реагували й на звернення щодо пошуку житла, а також надавали первинні правові, інформаційні та психологічні консультації. У 6 містах Донеччини та Луганщини інформували населення щодо виплат, банківських послуг, перетину лінії зіткнення, встановлення юридичних фактів і трудових відносин. Допомагали й із житловими, земельними та сімейними питаннями. Влітку з’явився освітній напрям, що став відповіддю на соціальні виклики вторгнення армії рф. Тоді ми вперше провели моніторинг закладів освіти Луганської області, а завдяки міжнародним донорам надали необхідне обладнання. Водночас почали реалізацію важливого проєкту «Глобальна освіта – знаємо права людини.» (Схід СОС, 20225).

Після окупації Криму у 2014 році була створена громадська ініціатива КримSOS, яка спеціалізувалася на допомозі переселенцям із півострова. Організація надавала консультаційну та юридичну підтримку, допомагала з евакуацією, пошуком житла та адаптацією переселенців до нових умов проживання. Окрім цього, «КримSOS» здійснювала моніторинг порушень прав людини на тимчасово окупованій території Криму. Про це було написано вище в розділі, про події, які Суттєве значення для підтримки населення мали також інші волонтерські рухи, зокрема Армія SOS, який, попри основну

орієнтацію на допомогу військовим, також долучався до евакуації цивільного населення та забезпечення гуманітарних потреб постраждалих регіонів.

2.2 Особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській, Київській та Львівській областях у 2014–2022 роках

Масове внутрішнє переміщення населення, що відбулося після початку анексії Криму та війни на Донбасі у 2014 році, мало значний вплив не лише на національну соціальну політику, а й на функціонування окремих регіонів та місцевих громад в Україні. Процеси прийому, розміщення та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у різних регіонах відбувалися нерівномірно і залежали від географічного розташування регіону, його економічного потенціалу, рівня розвитку інфраструктури, дій місцевої влади та залученості громадянського суспільства. У загальних рисах регіони України, які прийняли найбільшу кількість ВПО, можна умовно розділити на кілька груп. До першої групи увійшли регіони, близькі до зони бойових дій, зокрема Дніпропетровська область, яка стала одним із ключових центрів прийому ВПО завдяки своїй близькості до Донецької та Луганської областей. Для багатьох ВПО цей регіон став першим безпечним місцем після евакуації із зони конфлікту. Саме тому місцева влада та організації громадянського суспільства були змушені швидко реагувати на значне навантаження на житлову, соціальну та медичну інфраструктуру. До другої групи увійшли центральні регіони, насамперед Київ та Київська область, які стали важливими центрами соціальної та економічної інтеграції переміщених осіб. Столичний регіон приваблював ВПО ширшими можливостями працевлаштування, доступом до освіти та медичних послуг, а також більш розвиненою інфраструктурою. Водночас саме в Києві особливо гостро постали проблеми високої вартості житла, конкуренції на ринку праці та перевантаження соціальних служб.

Західні регіони України відігравали особливу роль, зокрема Львівська область, яка стала одним із найбільших центрів прийому ВПО у західній частині країни. Віддаленість від зони бойових дій давала ВПО більше відчуття безпеки та стабільності. Крім того, у регіоні активно розвивався волонтерський рух, громадські ініціативи та церковні благодійні організації, які допомагали задовольняти основні потреби ВПО. Водночас збільшення кількості ВПО створило додаткове навантаження на житловий сектор та соціальну інфраструктуру регіону. Культурні, мовні та соціально-економічні чинники також впливали на особливості регіональної адаптації. Деякі ВПО прагнули залишитися ближче до тимчасово окупованих територій у надії на швидке повернення додому, тоді як інші обирали віддаленіші регіони України для довгострокового проживання та інтеграції. У результаті в різних регіонах сформувалися відмінні моделі взаємодії між місцевою владою, сектором громадянського суспільства та внутрішньо переміщеними особами.

Дніпропетровська область стала одним з перших регіонів, який стикнувся з масштабним прийомом переміщених осіб. Географічна близькість до Донецької та Луганської областей, відносна безпекова стабільність та розвинена інфраструктура зробили регіон одним із головних центрів евакуації населення із зони бойових дій. Дніпропетровщина, для великої частини переселенців, стала першим місцем або тимчасового або постійного проживання після виїзду з окупованих територій, та тих де ведуться бойові дії. Одним з найперших швидких рішень було відкриття в Дніпрі центру “Допомога Дніпра”. Щодо його функцій, на сайті Дніпропетровською обласної військової адміністрації є наступна інформація: “Тут надають гуманітарну допомогу - продукти харчування, засоби особистої гігієни, посуд, постільну білизну, одяг, взуття, дитячі іграшки, медикаменти. У центрі зібрані

представники всіх соціальних служб, Міграційної служби, працює кризова психологічна служба, дитячі психологи, медсестра, правозахисники. Переселенці можуть отримати допомогу у відновленні втрачених документів, влаштуванні дитини у садочок або школу тощо.” (Дніпропетровська ОВА, 2015). Окрім цього, був створений ще Регіональний координаційний центр при ОДА. Вони займалися наступним: Завдяки злагодженій роботі на Дніпропетровщині для переселенців надається тимчасове житло, допомога у відновленні втрачених документів, регулярно виплачуються державні компенсації, надається підтримка у навчанні і вихованні дітей в школах та дитячих садочках тощо. (Дніпропетровська ОВА, 2015). Варто додати, що важливу роль у цьому відігравали великі промислові підприємства по всій області, які надавали квоти на робочі місця для переміщених осіб та брали участь у різних гуманітарних ініціативах. Також, Дніпропетровська область стала першою областю в Україні, яка отримала допомогу від ЄС. У їх спільному комуніке йдеться: “Дніпропетровській області, першій в Україні, ЄС на пряму передає 1,5 млн. євро для допомоги переселенцям. Підписання Угоди – це результат довгострокових переговорів керівництва Дніпропетровської області та представників ЕС. Надані кошти будуть використані для ремонту, реставрації та меблювання 15 об’єктів у 7 містах Дніпропетровської області. У ці будинки через 1,5 – 2 місяці буде поселено більш ніж 2 тис найбільш вразливих категорій переселенців: жінки, діти, люди похилого віку” (Дніпропетровська ОВА, 2015). Разом з тим, не можна і не зазначати за труднощі. Перш за все, не дивлячись про виділення низки гуртожитків та інших видів помешкань для проживання - житлове питання все одно залишалося важливим. Респондент дослідження процесів інтеграції ВПО у приймаючих громадах від ГО “ГРУПА ВПЛИВУ” зазначає: “Знаю, що дуже важко винаймати житло тут. Підняли ціни. Те, що можна до 10 000 орендувати,

там жахливі умови. Це занедбані будинки. Тому мені простіше їздити в Дніпро з Партизанського” (ГРУПА ВПЛИВУ, 2023). Проблематика психологічної адаптації та навантаження на місцеву соціальну інфраструктуру також, дали про себе знати. Один з місцевих бізнесменів казав наступне: “Але 2 роки тому, наприклад, була така, не скажу, що повсюдна тенденція, але роботодавцям доводилося бути обережним на предмет того, чи готові вони брати претендентів або не готові. І грали роль не політичні якісь переконання, а те, що всі думали, що це не надовго, і, природно, існував ризик працевлаштування вимушених переселенців. Роботодавці відповідали тим, що ось завтра все закінчиться і людина зірветься з робочого процесу і повернеться назад. Зараз ми вже розуміємо, що, людям не так легко повернутися, скажімо, якщо завтра все закінчиться. “ (Український жіночий фонд, 2016). Попри це, здебільшого ставлення місцевого населення до ВПО у Дніпропетровській області залишалося переважно стриманим та, навіть, позитивним. Велику роль у цьому відігравала активна позиція волонтерського руху та усіляких громадських ініціатив, які сприяли формуванню у суспільстві срийняття переміщених осіб.

Київ та Київська область, стали одним з найбільших центрів прийому ВПО. Столиця та міста області приваблюва переміщених осіб ширшими можливостями, а саме мова йде про працевлаштування, освітні та медичні послуги, більш розвиненою інфраструктурою, а також прям доступом державних установ і міжнародних організацій. Окрім того, для значної частини ВПО переїзд до Києва розглядався не лише як тимчасовий етап для подальшого переміщення, а і як можливість більш довгострокової інтеграції. Таке твердження наглядно підтверджує звіт, який був проведений Київським міжнародним інститутом соціології (далі - КМІС) у липні-серпні 2016 року. В

ньому йдеться мова про наступне: “им не менш, чимало респондентів все ж сподіваються повернутися додому, якщо з’явиться така можливість... Більш поширене бажання переїзду серед таких категорій переселенців: Мешканці Західного та Північного макрорегіонів. На Заході відсоток переселенців, що хотіли би повернутися, перевищує половину і становить 53%, а на Півночі – 44%, в той час як в інших регіонах цей показник не перевищує 37%, а в Києві – 22%.” (КМІС, 2016). Ця статистика показує, що ВПО які перебували в столиці були менш схильними до переміщенням. Також жителі цього регіону сприймали ВПО наступним чином: “ мешканці приймаючих громад у різних регіонах схильні помічати неоднакові позитивні сторони у присутності ВПО. Наприклад, про те, що переселенці є нормальними адекватними, хорошими людьми, частіше говорили у Києві та на Заході. “ (КМІС, 2016). Також, ВПО показує і своє позитивне ставлення до роботи місцевих органів самоврядування. Про це йдеться в наступній тезі: “На Заході та Півночі більшість респондентів (84% та 73% відповідно) переконані, що місцева влада докладає достатньо зусиль для вирішення проблем переселенців. В Києві, центральних та південних областях цей відсоток не перевищує 46%” (КМІС, 2016). Водночас масовий приплив переселенців створював очевидне та значне навантаження на житловий сектор та ринок праці. Однією з найбільших проблем для ВПО були: висока вартість життя, велика конкуренція за робочі місця. Це суттєво ускладнювало процес адаптації, особливо для сімей із низьким рівнем доходу, пенсіонерів та багатодітних родин. КМІС про це пише наступне: “Натомість, ті переселенці, що почуваються більш вразливими, також вдвічі частіше зазнають порушення своїх прав порівняно з рештою опитаних (47% та 23% відповідно). Люди з незадовільним здоров'ям, поганим фінансовим становищем, а також ті, хто опікується неповнолітніми чи недієздатними і відчуває через це ускладнення

з працевлаштуванням і доступом до послуг, також знаходяться в групі ризику”. (КМІС, 2016). Досвід регіону демонструє, що наявність розвиненої інфраструктури та економічних можливостей суттєво полегшує адаптацію переселенців, однак водночас створює нові виклики, пов’язані із високою вартістю життя, навантаженням на соціальну сферу та необхідністю довгострокової інтеграції ВПО у міське середовище.

Одним із головних центрів прийому внутрішньо переміщених осіб у західній частині України стала львівська область. Порівняно з прифронтовими регіонами, і навіть київщиною та дніпропетровщиною, область сприймалася як повністю безпечний регіон, який віддалений від активних бойових дій. Фактор безпеки, ставав здебільшого ключовим у виборі даного регіона як місця для довгострокового проживання для тієї частини переміщених осіб, які вирішили туди переміститися. Цікаво, що незважаючи на стигматизовані погляди людей зі Сходу щодо відношення жителів Заходу до них, після переміщення вони відчували гарне до себе ставлення. В тому ж дослідженні КМІС про це йдеться: “ Внутрішньо переміщені особи здебільшого не помічають, що вони чимось відрізняються від мешканців приймаючих громад. Троє з чотирьох опитаних (75%) не почуваються чужими серед місцевих мешканців, майже стільки ж (73%) не вважають, що місцеві суттєво відрізняються поглядами на життя, звичками, матеріальним становищем та іншим від них самих. Протилежної думки дотримуються 14% та 17% респондентів відповідно. Поширені уявлення про відмінності мешканців північно-західної та південно-східної України, звідки приїхали ВПО, підтвердились лише частково. “ (КМІС, 2016). Також переміщені особи з Львівщини активно хотіли залучити до публічних дискусій задля привернення уваги влади і суспільства до проблем ВПО, що може свідчити про

благоприйнятний соціо-політичний клімат. В дослідження про це повідомляється наступне: “Мешканці Львівщини, Півночі та Півдня України. Понад половини ВПО, опитаних у цих регіонах, зацікавлені у таких заходах: 56%, 54% та 51% відповідно.”(КМІС, 2016). А також про якісну роботу держ органів: “Оцінка якості послуг у різних державних установах помітно відрізняється між регіонами. В цілому, мешканці західних, центральних та північних областей схильні краще оцінювати роботу таких державних служб, як УПСНЗ, міграційної служби, паспортних столів та служби зайнятості. “ (КМІС, 2016). При цьому, населення в тому числі і львівщини акцентували свою увагу на бажанні допомагати саме проукраїнській частині населення: “Більше половини мешканців Західного та Центрального регіонів (54% та 51% відповідно) вважають, що допомагати потрібно тільки тим переселенцям, які займають проукраїнську позицію. Більшість представників інших регіонів України мають протилежну думку (див. Таблицю 12 у Додатку 2). 82% респондентів з Донбасу, 75% зі Східного регіону та 63% жителів Південного регіону переконані в тому, що переселенці - заручники обставин і не винні в тому, що з ними трапилось. Половина опитаних мешканців інших регіонів вважають, що переселенці частково відповідальні за те, що трапилось на Донбасі”. (КМІС, 2016). Далі, однію з найбільших проблем залишалося питання житла, оскільки як і в інших регіонах збільшення попиту на оренду сприяло зростанню цін на ринку нерухомості. Незважаючи на певні труднощі, соціологічні дослідження та аналітичні звіти за період з 2014 по 2021 рік загалом засвідчили відносно високий рівень толерантності до внутрішньо переміщених осіб у західних регіонах України, зокрема у Львівській області. Значна частина місцевого населення розглядала переміщених осіб як громадян України, які постраждали внаслідок війни та потребували підтримки. Водночас у деяких випадках виникали певні соціальні бар’єри, зумовлені

культурними відмінностями, мовними проблемами або економічною конкуренцією.

Висновки до 2 розділу

Події 2013–2014 років стали для України поворотним моментом не лише в державній політиці та сфері безпеки, а й у сфері внутрішньої міграції. Якщо до Революції гідності, анексії Криму та війни на Донбасі міграція в Україні була зумовлена переважно економічними чи освітніми чинниками, то після початку російської агресії держава вперше з часу здобуття незалежності зіткнулася з масштабним явищем вимушеного внутрішнього переміщення. Війна призвела до радикальної трансформації міграційної ситуації в країні, а також до появи нової великої соціальної групи — внутрішньо переміщених осіб. Анексія Криму та бойові дії в Донецькій і Луганській областях супроводжувалися не лише військовими діями, а й систематичними порушеннями прав людини, репресіями, насильницькими зникненнями та погрозами цивільному населенню. Це було одним із ключових чинників, що спричинили вимушену міграцію з тимчасово окупованих територій. Значна частина населення була змушена покинути свої домівки через безпосередню загрозу життю, втрату житла чи роботи або страх переслідувань. У результаті Україна зіткнулася з безпрецедентним масштабом внутрішнього переміщення, що стало значним навантаженням на державну систему соціального захисту, житловий сектор, ринок праці та інфраструктуру приймаючих громад.

Аналіз державної політики щодо підтримки ВПО у 2014–2022 роках показує, що Україна фактично була змушена з нуля будувати правове поле для регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб. Прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», запровадження цільової грошової допомоги та подальше затвердження

Стратегії інтеграції ВПО стали важливими кроками на шляху до створення системи державної підтримки. Водночас дослідження показують, що значна частина цих механізмів мала тимчасовий та кризовий характер і не завжди забезпечувала довгострокову інтеграцію переміщених осіб. Серед основних викликів залишалися недостатня фінансова підтримка, складні бюрократичні процедури, житлові проблеми та труднощі з працевлаштуванням. Міжнародні гуманітарні організації та український сектор громадянського суспільства відіграли помітну роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб. Саме міжнародні організації значною мірою компенсували недостатню підготовленість державних інституцій до гуманітарної кризи такого масштабу. УВКБ ООН, МОМ, Червоний Хрест, ЮНІСЕФ та інші організації надавали гуманітарну, фінансову, психологічну та юридичну підтримку ВПО, а також брали участь у реалізації програм забезпечення житлом та соціальної адаптації. Водночас важливу роль відіграли українські волонтерські ініціативи та благодійні фонди, які стали одним із ключових елементів підтримки населення у перші роки війни.

Дослідження рівня інтеграції ВПО на регіональному рівні показало, що процес адаптації ВПО в різних регіонах України був нерівномірним і залежав від специфіки регіону. Дніпропетровська область стала одним із перших центрів прийому ВПО завдяки своїй близькості до зони бойових дій і слугувала своєрідним «транзитним» регіоном для багатьох переміщених осіб. Київ та Київська область були центрами економічної інтеграції ВПО завдяки ширшим можливостям працевлаштування та розвиненій інфраструктурі; однак водночас саме тут особливо гостро постали проблеми високої вартості життя та житла. Львівська область, у свою чергу, стала одним із основних центрів

прийому переселенців у західній частині країни та продемонструвала відносно високий рівень громадської підтримки та толерантності до ВПО.

Аналіз досвіду 2014–2022 років в Україні свідчить, що проблема внутрішнього переміщення в Україні поступово перестала мати виключно тимчасовий характер і перетворилася на довгострокову соціальну проблему, вирішення якої вимагало всебічної співпраці між державою, міжнародними партнерами, місцевими громадами та громадянським суспільством.

Розділ 3. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах повномасштабної війни (2022 Р. – наш час)

3.1 Трансформація процесів соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах повномасштабної війни

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 питання та проблематика внутрішнього переміщення населення набула абсолютно безпрецедентних масштабів. Якщо в період з анексії Криму та початку АТО переміщення було переважно пов'язане з подіями на сході України, то з початком вторгнення вимушена міграція охопила ще і південні та північні регіони. Активні бойові дії, масовані обстріли цивільної інфраструктури, окупація окремих територій, загроза життю населення та руйнування житла спричинили найбільшу хвилю внутрішнього переміщення в сучасній історії України. В перший період повномасштабної війни мільйони українців були змушені залишити свої домівки та звичне життя за лічені дні в екстреному порядку. Найбільше постраждали жителі Донецької, Луганської, Харківської, Херсонської, Київської, Запорізької, Чернігівської та Сумської областей, де відбувалися активні бойові дії, або навіть вже існувала фактична загроза окупації. Значна частина населення була евакуйована до

безпечніших районів у центральній та західній Україні, що суттєво змінило соціально-демографічну ситуацію в багатьох регіонах країни. Повномасштабне вторгнення стало не лише гуманітарною кризою та кризою безпеки, а й викликом для системи соціального захисту. Масові переміщення населення вимагали оперативного реагування з боку держави, місцевих громад, міжнародних організацій та волонтерського сектору. Одним із ключових завдань було задоволення основних потреб внутрішньо переміщених осіб: забезпечення житлом, харчуванням, медичною допомогою, соціальними виплатами, роботою та психологічною підтримкою. Також, ключовою особливістю хвилі внутрішнього переміщення, що сталася після 2022 року, було те, що значна частина переміщених осіб була змушена переїжджати кілька разів. Люди були змушені неодноразово змінювати місце проживання залежно від ситуації з безпекою, наявності житла або можливостей працевлаштування. Це ускладнило процес соціальної адаптації та стало додатковим психологічним навантаженням для постраждалого населення. За даними УВКБ ООН, в перші місяці повномасштабного вторгнення кількість внутрішнього переміщення в Україні сягала понад 8 мільйонів осіб. Після звільнення частин Київської, Чернігівської, Сумської областей, частина населення згодом повернулася до місць постійного проживання, однак разом з цим все одно велика кількість людей залишилася у приймаючих громадах через як і небезпеку повторного повернення військових дій і обстрілів, так і вже фактичну втрату житла та пов'язані з цим проблеми з відсутністю фактичних базових умов для повернення. (УВКБ ООН, 2022). Інформаційно-обчислювальний центр при Міністерстві соціальної політики, сім'ї та єдності України посилаючись на офіційну статистику зазначає, що на момент лютого 2026 року налічує приблизно 4.6 мільйонів внутрішньо переміщених осіб з початку повномасштабного вторгнення. (Мінсоцполітики,

2026). Щодо їх розміщення, дане дослідження зазначає наступне: “Найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб зосереджена у східних і центральних регіонах країни. Лідерами за чисельністю зареєстрованих ВПО є Харківська область (приблизно 508,1 тис. осіб), Донецька (504,5 тис.) та Дніпропетровська (471,9 тис.). У Києві проживає близько 433 тис. переселенців, що також є одним із найвищих показників по країні. Значна кількість ВПО зареєстрована також у Луганській області (269,8 тис.), Київській (235,4 тис.), Запорізькій (225,2 тис.), Одеській (223,7 тис.), Львівській (201,1 тис.) та Полтавській (184,4 тис.) областях. (ФАКТИ, 2026). Крім того, очевидним є той факт, що повномасштабна війна суттєво вплинула на соціально-економічне становище переміщених осіб. Значна частина людей втратила роботу, власну справу, житло, соціальні зв'язки та звичне середовище існування. Як зазначала заступниця Міністра економіки України Тетяна Бережна на Польсько-Українському економічному форумі: “ Війна руйнує ринок праці України. Бойові дії тривають там, де було зайнято 10 мільйонів працівників. Щонайменше 5 мільйонів людей втратили роботу. У боях загинули сотні робітників. Через бойові дії країну покинули вже близько 7 мільйонів людей. Суттєво зріс рівень безробіття” (Мінекономіки, 2022). Зрозуміло, що в першу чергу мова йде саме про переміщених осіб. Особливо вразливими категоріями населення стали люди похилого віку, особи з інвалідністю, одноосібний догляд за дітьми. Для багатьох внутрішньо переміщених осіб адаптація в нових громадах супроводжувалася фінансовими труднощами, проблемами з орендою житла та доступом до медичних і соціальних послуг. Житлове питання було максимально актуальним, адже як зазначає звіт МОМ щодо пошкодженого майна від лютого 2025 року: “ Серед осіб, у домогосподарствах яких є пошкоджене або зруйноване житло, переважна більшість (86%) повідомили, що об'єкт нерухомості, що зазнав пошкодження, був їхнім

основним місцем проживання, тоді як 14% зазначили, що це вторинний об'єкт нерухомості (для оренди, відпочинку або зберігання майна)” (МОМ, 2025). Також, у багатьох громадах спостерігався дефіцит доступного житла, а конкуренція на ринку оренди значно посилилася. Часто власники житла відмовлялися здавати квартири переселенцям або вимагали передоплату за декілька місяців, що для багатьох ВПО було фінансово непосильним. У перші місяці повномасштабної війни значна частина переселенців проживала у місцях тимчасового компактного поселення — школах, гуртожитках, спортивних залах, модульних містечках, центрах колективного проживання або у родичів та знайомих. Проте із затягуванням війни питання довгострокового житла набувало дедалі більшої актуальності. Через різке зростання попиту на оренду житла у відносно безпечних регіонах України значно підвищилися ціни на оренду квартир, що створило додаткові труднощі для внутрішньо переміщених осіб із низьким рівнем доходу. Досить вагома частина переміщених осіб проживає там і досі. У відповідь на це розбудовувались державні та міжнародні програми з підтримки внутрішньо переміщених осіб, які почали стрімко розвиватися. Були запроваджені нові механізми надання соціальних виплат, а також програми компенсації витрат на проживання переміщених осіб, гуманітарної допомоги, грантові програми з працевлаштування та підтримки малого бізнесу, а також численні ініціативи у сферах психологічної та юридичної допомоги. Міжнародні організації, благодійні фонди, організації громадянського суспільства та волонтерський рух відіграли значну роль у підтримці ВПО, фактично ставши важливою складовою системи реагування на гуманітарну кризу.

Держава була змушена оперативно втручатися та реагувати на зростання кількості переміщених осіб та формувати нові механізми соціальної підтримки населення, адже ті програми, які працювали з 2014 року, втрачали свою

актуальність. Ресурси для забезпечення, хоча б базових потреб таких громадян стали одним з головних першочергових завдань державної політики. Вже 20 березня 2022р. Кабінет Міністрів України у постанові про “Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам” вніс зміни у питання виплат адресної державної допомоги для ВПО. Змінялися суми та зміст. Далі зміст: “З 1 серпня 2023 р. допомога призначається на шість місяців внутрішньо переміщеній особі, яка вперше звернулася за призначенням допомоги, та виплачується щомісяця внутрішньо переміщеній особі або уповноваженій особі на внутрішньо переміщену особу у випадку недієздатності отримувача або дитину (далі - уповноважена особа) у такому розмірі: для осіб з інвалідністю та дітей - 3000 гривень; для інших осіб - 2000 гривень; Допомога призначається на кожен внутрішньо переміщену особу (далі - отримувач), відомості про якого включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб”. (Кабмін, 2022). Ця допомога здебільшого призначалася для забезпечення мінімальних потреб переселенців, адже згідно даних Мінфіну на жовтень 2022 року мінімальна заробітна плата складала 6700 гривень на одну родину без урахування податків. (Мінфін, 2022). Незважаючи на те, що навіть на момент така допомога не могла допомогти закрити усі базові потреби, вони допомагали перекрити витрати на їжу, гігієну, базовий набір ліків. Особливо виживими виплати були для людей похилого віку, багатодітних сімей, осіб з інвалідністю та жінок із дітьми, у яких не було ніяких заощаджень та можливості швидкого реагування. Іншим державним нововведенням стала програма компенсації громадянам, які безкоштовно розмішували переміщених осіб у власному житті, що було масовим явищем, особливо на початку повномасштабної війни. Таким нововведенням стала програма “Прихисток”. Згідно з постановою 1544 від 31 грудня 2024 “ починаючи із січня 2025 р. супроводження механізму компенсації

особам, які тимчасово розмістили в своїх житлових приміщеннях внутрішньо переміщених осіб, витрат, що пов'язані з безоплатним тимчасовим розміщенням (перебуванням) внутрішньо переміщених осіб (далі — компенсація витрат), та виплату таким особам відповідних коштів компенсації за рахунок коштів державного бюджету, а також коштів інших джерел, не заборонених законодавством;” (Кабмін, 2025). При цьому на літній сезон компенсація за комунальні послуги становила 450 гривень за кожно внутрішньо переміщену особу, яка проживає в поточному житлі (Кабмін, 2025). Ця ініціатива частково допомогла зменшити навантаження на системи центрів тимчасового розміщення ВПО. Водночас, дана ініціатива стикалася з проблематикою того, що більшість оренди житла відбувається не офіційно. Згідно з інформацією журналістки Дарини Герцевої і її статті на порталі “Obozrevatel” йдеться наступне: “В Україні понад 90% із приблизно 1,5 мільйона договорів оренди житла укладаються неофіційно, що позбавляє державу податкових надходжень і гальмує житлову реформу.” (Obozrevatel, 2025). Не всі власники були готові офіційно брати участь в цій програмі, здебільшого через недовіру до державних органів. Але, все ж таки це була достатньо дієва допомога, яка допомгла переміщеним особам в перший час. Важливим елементом цього стали логічні зміни щодо зміщення процедур реєстрації внутрішніх мігрантів в статус ВПО. У перші місяці війни держава активно впроваджувала цифрові механізми оформлення статусу ВПО через застосунок «Дія», що дозволило значно спростити доступ до допомоги для мільйонів громадян. Реєстрація внутрішньо переміщених осіб стала доступною як у центрах соціального захисту, так і через електронні сервіси, що було особливо важливо в умовах воєнного стану та масового переміщення населення. Питання житла набуло неабиякої критичності, в порівнянні з тими процеси, які відбувалися до початку повномасштабного вторгнення. Величезна кількість людей перемістилися в нову громаду,

втративши роботу, власне нерухоме майну в якому вони проживали та усі фінансові заощадження. Низки переміщених осіб не мали можливість оренди чи купівлі нового житла, тож були поселені в місця тимчасового перебування (далі - МТП). В порівнянні з початком військової агресії Російської Федерації проти України в 2014 році кількість МТП докорінно збільшилася. Для урегулювання цього питання Кабінет Міністрів України виклав постанову №930 від 1 вересня 2023 під назвою “Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб”. В ньому поміж іншого в питанні укладанні договору йдеться про наступне: “Договір укладається строком на шість місяців із можливістю її продовження на наступний строк за умови, що обставини, які призвели до внутрішнього переміщення, залишаються незмінними, а внутрішньо переміщена особа не визначила іншого місця проживання. Відсутність документів, що посвідчують особу, не є підставою для відмови у наданні внутрішньо переміщеній особі тимчасового житла на строк до 60 календарних днів.” (Кабмін, 2023). Фактично на державному найвищому рівні було погоджено майже безстрокове проживання для ВПО в таких місцях. З однієї сторони це можна розцінювати як крок, який дозволяє незахищеним верствам населення мати постійне місце проживання, та хоча б якийсь чіткий план на майбутнє. Ця постанова гарантує безопалтне тимчасове проживання в МТП та також: “Оплата комунальних послуг здійснюється в рамках отримання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об’єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р.” (Кабмін, 2023). З іншою сторони це спричиняє прецедент, в якому деяка верства жильців таких закладів починають сприймати такі приміщення як постійне місце проживання. Здебільшого це

стосується менш захищених верств населення. Але така практика сама суперечить Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщеного населення, зміст якої розглядався в попередньому розділі, суть якої як раз таки була в тому, щоб поступово відходити від практики розселення ВПО в МТП. Цю тематику в своїй статті на порталі Hromadske описує юристка Катерина Грекова. Поміж іншого вона пише: “Саме тут пролягає межа між заходами, спрямованими на захист, та заходами, що лише відтермінують вирішення проблеми. Адже в законодавчій ініціативі важливо не лише те, від чого вона захищає, а й те, до чого вона призводить. Якщо єдиним результатом нових правил буде те, що люди довше залишатимуться у тимчасовому житлі, не маючи можливості перейти до іншого варіанту проживання, то це не захист права на житло, а захист права на постійну нестабільність, оскільки людям фактично кажуть: ми гарантуємо, що вас не виселять з тимчасового житла, але не гарантуємо, коли і як ви перестанете жити у тимчасовому житлі (Hromadske, 2026). Також, вона акцентує свою увагу і на наскрізній проблематиці цієї роботи - важливість соціо-культурної інтеграції ВПО. Катерина Грекова пише: Одне з основних зауважень щодо цієї логіки стосується її соціальних наслідків. У своїх оцінках правозахисні організації застерігають, що тривале проживання людей у тимчасових житлових приміщеннях може призвести до створення ізольованих середовищ, де внутрішньо переміщені особи живуть роками, не інтегруючись повною мірою в приймаючі громади. Це не дрібний аргумент, адже житлова політика — це не лише стіни та ліжка. Це також питання того, чи людина входить у громаду як повноправний мешканець, чи залишається у статусі того, хто «тимчасово перебуває» поруч. Коли тимчасова інфраструктура затягується на роки, вона починає функціонувати не як міст до самостійного життя, а як механізм його відтермінування.” (Hromadske, 2026). Також почала існувати програма “Євдновлення”. За даними офіційного сайту

Міністерства розвитку громад та територій України: “єВідновлення — це програма компенсації за пошкоджене та зруйноване житло. Програма єВідновлення була започаткована у 2023 році й на сьогодні дає змогу постраждалим особам отримати грошову компенсацію на проведення поточного та капітального ремонту, а також у формі житлового сертифіката, який дає право на придбання нового житла замість повністю зруйнованого будинку. Також можна подати заявку на компенсацію для відбудови житла на власній земельній ділянці.”(Мінрозвитку, 2023). Це величезні кошти, які виділяються на купівлю або ремонт житла, що неабияк допомагає переміщеним особам. Однак, як і усюди є багато різних бюрократичних особливостей, які спричиняють відмови на таку допомогу. Центру правової допомоги у своїй статті яка стосується єВідновлення зазначають наступні речі: “Найпоширенішими причинами відхилення заявки або її повернення на доопрацювання є: об’єкт нерухомості розташований на тимчасово окупованій території, де заявки не приймаються; проблеми, пов’язані з правами власності або інформацією про співвласників (не всі співвласники підписали заявку або надана інформація не збігається); не подано попереднього звіту про пошкодження або інформація в ньому не дозволяє ідентифікувати об’єкт нерухомості; не надано доступу для огляду або під час огляду не надано матеріали, які вимагає комісія для перевірки; на заявника накладено обмеження (санкції або певні категорії судимостей); помилки в реквізитах рахунку/картки; об’єкт нерухомості, зазначений у заявці, перебуває на реставрації або обрано неправильно. (Центр правової допомоги, 2026). Також, уряд приділив особливу увагу питанням зайнятості, що стосуються внутрішньо переміщених осіб. Було запроваджено програми підтримки роботодавців, які наймали на роботу переміщених осіб, а також механізми перепідготовки та професійного навчання. Через центри зайнятості

внутрішньо переміщені особи могли отримати консультації, доступ до вакансій, ваучери на навчання або допомогу в започаткуванні власної справи. На офіційному сайті Міністерства розвитку громад та територій України йдеться про наступне: “Роботодавці можуть отримати державну компенсацію за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО), розмір якої дорівнює мінімальній заробітній платі — на даний момент 8 000 грн — за кожну працевлаштовану особу. Отримати компенсацію можна через портал «Дія» або звернувшись до центру зайнятості, подавши заяву та необхідні документи щодо працевлаштування ВПО, які отримали цей статус після 24 лютого 2022 року. “ (Мінрозвитку, 2025). Водночас, незважаючи на наявність державних програм, проблема зайнятості залишалася гострою через високу конкуренцію на ринку праці та обмежені можливості в деяких регіонах. Однією з головних проблем була відсутність фінансової допомоги для задоволення основних потреб ВПО. Щомісячні виплати у розмірі 2000 гривень для дорослих та 3000 гривень для дітей та осіб з інвалідністю лише частково покривали витрати ВПО, особливо враховуючи швидке зростання цін на житло, продукти харчування та комунальні послуги. Нерівномірний доступ до допомоги також був значною проблемою. У перші місяці війни державні установи були перевантажені, в результаті чого люди часто стикалися з чергами, затримками з реєстрацією статусу ВПО та виплатами, технічними збоями в цифрових системах або відсутністю інформації про те, як отримати допомогу. Деякі ВПО, особливо люди похилого віку або ті, хто проживає в сільській місцевості, мали труднощі з використанням електронних послуг, що створювало додаткові перешкоди для доступу до державної підтримки. Також зазначається, що державна політика протягом тривалого часу залишалася значною мірою зосередженою на короткострокових заходах реагування, а не на розробці системних механізмів довгострокової інтеграції ВПО.

Повертаючись до питання житла, незважаючи на запуск окремих програм компенсації та створення фондів тимчасового житла, фактична кількість доступних місць була значно меншою за потреби переміщених осіб. Багато центрів колективного житла не були пристосовані для тривалого проживання, а умови проживання часто характеризувалися переповненістю, браком приватного простору та обмеженим доступом до житлових приміщень.

Значно змінилася і зросла також допомога для переміщених осіб від міжнародних організацій. Масштаби гуманітарної кризи, спричиненої війною, значно перевищили можливості національної системи соціального захисту, тому міжнародна допомога стала одним із ключових факторів підтримки мільйонів переміщених осіб та забезпечення їхньої соціальної адаптації. У перші тижні після повномасштабного вторгнення в Україну міжнародні гуманітарні організації значно розширили свою діяльність, на чолі з УВКБ ООН, МОМ, Всесвітньою продовольчою програмою, Дитячим фондом ООН (UNICEF), Міжнародним комітетом Червоного Хреста та численними міжнародними благодійними фондами. Їхня діяльність охоплювала як екстрене реагування на гуманітарну кризу, так і довгострокову підтримку переміщених осіб у процесі адаптації до нових умов життя. Одним з найпоширеніших видів підтримки стали програми багатоцільової грошової допомоги, яка нещодавно трансформувалася в грошову допомогу за пріоритетами. На початку війни сума становила 6600 гривень на одну особу, потім 10800 гривень на одну особу і тепер 12300 грн на одну особу. На офіційному сайті УВКБ ООН йдеться про наступне: ” У квітні 2026 року УВКБ ООН перейшло від підходу багатоцільової грошової допомоги (MPCA) до підходу пріоритетної грошової допомоги (PCA). Згідно з цим підходом, УВКБ ООН продовжує надавати грошову допомогу вразливим внутрішньо переміщеним особам, які проживають на далекій відстані, особам, що

повернулися, та іншим вразливим групам населення для покриття основних потреб. Цей перехід відображає переоцінку та визначення пріоритетів потреб у грошовій допомозі, що базуються на фактичних даних, по всій Україні.” (УВКБ ООН, 2026).” Також, велика низка людей перемістилася до сіл у прифронтових регіонах, в яких здебільшого були проблеми з опаленням. Для цього людям надавалася допомога на твердопаливо. На тому ж офіційному сайті УВКБ ООН йдеться:” Щоб допомогти захистити вразливих українців від суворих зимових умов, УВКБ ООН у співпраці з урядом України надає одноразову грошову допомогу у розмірі 19 400 гривень на кожне домогосподарство. Ця підтримка має на меті допомогти сім'ям у прифронтових районах придбати тверде паливо для опалення протягом зимового сезону 2025/2026 років.” (УВКБ ООН, 2025). Міжнародні організації також усіляко надавали кошти на облаштування МТП, кількість яких неодмінно збільшилася після початку повномасштабного вторгнення. Масштаби допомоги докорінно поррахувати неможна, але досить показова історія розповідається на сайті УВКБ ООН в статті, де поміж іншого розкривається сума допомоги, яка було виділена на реконструкцію усього одного МТП в Полтавській області: УВКБ ООН інвестувало майже 880 000 доларів США у комплексну реконструкцію та модернізацію цього колективного місця в місті Решетилівка, перетворивши його на безпечніше, доступніше та просторіше житлове середовище для великих сімей, таких як родина Євгена. Було встановлено нові підлоги, вікна, системи опалення та ванні кімнати, а також ліфт для людей з інвалідністю або обмеженою мобільністю. Ці покращення гарантують, що мешканці можуть жити гідно, намагаючись оговтатися від травматичного досвіду війни та втечі зі своїх домівок та громад. Місце може вмістити до 150 осіб, і наразі там проживає 128 нещодавно евакуйованих з Донецької та Сумської областей.” (УВКБ ООН,

2024). Значна увага, також, приділялася наданню гуманітарної допомоги переміщеним особам. Міжнародні організації розповсюджували продуктові набори, засоби гігієни, одяг, ліки, ковдри, генератори та інші предмети першої необхідності. Така допомога була особливо важливою для людей похилого віку, багатодітних сімей, людей з інвалідністю та домогосподарств, які втратили джерела доходу внаслідок війни. Житлові програми також змінилися. Окрім того, що вже було вище перелічено за підтримки УВКБ ООН почала працювати програма грошової допомоги на оренду житла, яка почала працювати з 2023 року.. На офіційному сайті Благодійного Фонду “Право на захист”, в прес релізі цього річної програми йдеться про наступне: “ Фонд «Право на захист» у партнерстві з УВКБ ООН збирає дані для отримання грошової допомоги на оренду житла у 2026 році. Ініціатива впроваджується в Києві та Київській області, а також у Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській та Полтавській областях. Її метою є підтримка сімей ВПО (після 24 лютого 2022 року) та сімей, які повернулися до України з-за кордону та не мають належного та стабільного місця проживання, а також сприяння їхній інтеграції в громади. Грошова допомога передбачає відшкодування вартості оренди житла протягом шести місяців.” (ПнЗ, 2026). Маючи власний досвід та працюючи в цій програмі, може з впевністю заявити, озираючись виключно на свої враження, що це є дійсно дієва програма, яка сприяє інтеграції переміщених осіб. Окремої уваги заслуговує важлива деталь можливої участі в цій програмі: “ Учасники програми повинні мати можливість самостійно сплачувати орендну плату після закінчення періоду підтримки. Для цього заявники повинні мати чіткий покроковий план дій на наступні 6 місяців, спрямований на отримання фінансової можливості сплачувати орендну плату, який включає, зокрема: працевлаштування; отримання додаткового доходу; започаткування або розвиток власного

бізнесу; здобуття нових або вдосконалення існуючих професійних навичок тощо.” (ПнЗ, 2026). Іншими словами, неодмінною компонентою для участі в цій програмі є обов’язкове покращення фінансового становища родина, яка бере в ній участь. Це, в свою чергу, несе більш вірогідну інтеграцію в нову громаду, адже учасник зобов’язаний шукати роботу, а це значить комунікація з місцевими роботодавцями, орендодавцями, якщо мова йде про власну справу та місцевими державними органами, таким як Пенсійний Фонд або Центр Зайнятості. Це все зумовлює більше глибоке занурення у справи приймаючої громади. Важливим компонентом міжнародної допомоги була психологічна підтримка постраждалого населення. Значна кількість переміщених осіб пережила обстріли, окупацію, втрату житла або близьких. У відповідь міжнародні організації фінансували роботу психологів, мобільних груп психосоціальної підтримки, кризових центрів та гарячих ліній. Особлива увага приділялася дітям, які постраждали від війни та потребували спеціалізованої допомоги для подолання травматичного досвіду. За даними офіційного сайту Освітнього омбудсмена України: “Рівень задоволеності українців власним психологічним станом продовжує знижуватися: якщо у 2022 році він становив 41%, то до початку 2025 року впав до 36%. Про це свідчать результати четвертої хвилі всеукраїнського опитування, проведеного у грудні 2024 – січні 2025 року компанією 4Service у рамках Всеукраїнської програми психічного здоров’я «Як справи?». Результати свідчать про те, що респонденти найчастіше відчували тривогу та напругу (58%), поганий сон (50%), виснаження (49%), поганий настрій (49%), емоційну нестабільність (45%), роздратування або гнів (44%).” (Освітній омбудсмен України, 2026). Психологічна допомога неймовірно важлива для українців в цілому, а особливо для тих, хто був змушений покинути своє постійне місце перебування, звичний лад та перемістилися в нову реальність. При цьому, за

даними Інститут соціології НАН України в їх аналітичному матеріалі за жовтень 2023 року, йдеться про те, що 4 відсотки опитуваних ВПО отримують психологічну допомогу, при цьому майже 16 відсотків мають потребу, але її не отримують. (ІС НАН України, 2023). Також, з початком повномасштабного вторгнення започаткувалася така ініціатива під назвою Ради ВПО. Згідно з інформацією з їх офіційного сайту: “ У жовтні 2024 року в Україні було створено громадську організацію «Конгрес рад ВПО» — першу національну платформу, яка об’єднує понад 800 рад ВПО, що діють у різних регіонах країни. Ініціатором створення Конгресу виступив Благодійний фонд «Стабілізаційні служби підтримки» (БФ «СПС»), який активно підтримує ради ВПО з 2019 року. Конгрес рад ВПО має на меті забезпечити єдність, координацію та вплив ради ВПО на місцевому та національному рівнях. Основні завдання організації: Розробка спільного плану дій щодо покращення умов інтеграції ВПО в громади; Консультаційна підтримка ВПО з правових та організаційних питань; Проведення навчання та освіти для зміцнення потенціалу ради; Залучення партнерів до реалізації спільних проєктів; Розробка єдиної методології роботи для всіх рад ВПО.” (Рада ВПО, 2024). Ради ВПО стали важливим механізмом всеосяжного представництва інтересів переміщених осіб у приймаючих громадах. Ідея створення та діяльності рад - сприяти розвитку місцевих програм підтримки, посиленню діалогу між місцевими органами самоврядування та ВПО, а також залученню переселенців до громадського життя. Разом із тим відсутність єдиної системи координації тривалий час обмежувала можливості для ефективної взаємодії між окремими радами та поширення успішних практик. Не менш важливим напрямом стала правова допомога внутрішньо переміщеним особам. Багато переселенців потребували консультацій щодо відновлення документів, оформлення соціальних виплат, підтвердження права власності на житло, отримання

компенсацій за пошкоджене майно або вирішення трудових питань. Саме міжнародні організації та громадські об'єднання часто ставали основними надавачами безоплатної правової допомоги для ВПО. Аналізуючи пророблену роботу в 2024 році, УВКБ ООН пише про наступне: “З початку повномасштабної війни її партнери надали понад 450 000 юридичних консультацій 174 000 осіб, які постраждали від війни (УВКБ ООН, 2024). Найпоширенішими юридичними питаннями, з якими зверталися внутрішньо переміщені особи, були отримання державної допомоги, підтвердження права власності на житло, отримання компенсації за зруйноване майно, відновлення особистих документів та доступ до соціальних гарантій.” (УВКБ ООН, 2024).

3.2 Особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській, Київській та Львівській областях у 2022–2025 роках

Незважаючи на значний обсяг державної та міжнародної підтримки ВПО після початку повномасштабного вторгнення, фактична та практична реалізація більшості заходів адаптації відбувалися саме на місцевому та регіональному рівнях. Саме регіони, територіальні громади, органи місцевого самоврядування та місцеві громадські організації стали безпосередніми учасниками процесу прийому, розміщення та інтеграції ВПО. Успіх адаптації ВПО значною мірою залежав від їхньої здатності організувати роботу соціальної інфраструктури, забезпечити доступ до житла, освіти, медичних послуг та ринку праці. Фактично, саме на рівні приймаючих громад державні програми та міжнародна допомога трансформувалися в конкретні послуги для людей. Навіть наймасштабніші фінансові та гуманітарні ресурси вимагали ефективного місцевого управління, координації між органами влади, міжнародними організаціями та державним сектором. Тому досвід окремих регіонів дозволяє повніше оцінити реальні механізми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб та виявити специфіку реагування громад на

безпрецедентні виклики, спричинені війною. Особливий інтерес для даного дослідження становлять Дніпропетровська, Київська та Львівська області, які вже розглядалися раніше в попередньому розділі в період до повномасштабного вторгнення. Кожен з цих регіонів опинився в різних умовах щодо безпекової ситуації, масштабів переміщення населення та наявних ресурсів для підтримки ВПО. Водночас усі три регіони стали важливими центрами прийому внутрішньо переміщених осіб та сформували власні практики їхньої соціальної адаптації, що дає змогу провести порівняльний аналіз регіонального досвіду в умовах повномасштабної війни. Дніпропетровська область стала так само як і 2014 році одним із ключових регіонів країни в питанні прийому переміщених осіб, приблизно з тих самих причин, що і раніше. Через територію області проходили основні маршрути евакуації з Донецької, Луганської, Харківської, Запорізької та і окремих частин самої Дніпропетровської області, що сприяло стрімкому збільшенні кількості переміщених осіб. Згідно зі звіту про внутрішнє переміщення населення України від жовтня 2023 року: “в Україні налічується 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб. 52% усіх ВПО зосереджено лише в п’яти областях України, причому найбільшу кількість ВПО зареєстровано у Дніпропетровській і Харківській областях (приблизно 498 тис. та 494 тис. ВПО відповідно). “(МОМ, 2023). Значна частина переміщених осіб оселилася у місті Дніпро, Кривому Розі, Кам'янському, Самарі та інших громадах регіону. Масове переміщення населення створило значне навантаження на житлову, соціальну та медичну інфраструктуру регіону. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб залишалося значною проблемою. Незважаючи на те, що Дніпропетровська область має один з найбільших ринків праці в Україні, багато переміщених осіб стикалися з труднощами у пошуку роботи за фахом. Деякі ВПО були змушені погоджуватися на низькооплачувану роботу або

змінювати свою професійну сферу. Для підтримки працевлаштування переміщених осіб реалізовувалися державні програми зайнятості, програми перепідготовки та грантові проекти міжнародних організацій. При цьому, згідно Аналітичного звіту за результатами опитування внутрішньо\вимушено переміщених громадян України працездатного віку (ВПО) від ДНУ “Інститут освітньої аналітики” усі опитані ВПО в Дніпропетровській області оцінили рівень задоволеності поточними умовами праці як 100 відсотків (Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2025). Але в порівнянні з тими умовами, які в них були до переміщення рівень задоволеності становив вже 57.1 відсоток.(Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2025). Важливим чинником успішної адаптації переселенців стало ставлення приймаючих громад. Це видно з статистики, яка каже що Дніпропетровська область має достатньо високий показник щодо відсутності дискримінації щодо ВПО, а саме 79.4 відсотки. (Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2025). В 2026 році Дніпропетровська обласна рада також погодила програму підтримки внутрішньо переміщених осіб на 2026-28 роки. Дана програма спрямована на забезпечення комплексного підходу з реалізації державної політики на регіональному рівні в частині всебічного забезпечення базових потреб внутрішньо переміщених осіб, у тому числі в соціально-економічній сфері. та розв’язання викликів і проблем, пов’язаних із негативними наслідками через збройну агресію російської федерації проти України.(Дніпропетровська ОДА, 2026) Для досягнення основної мети передбачено здійснення заходів щодо вирішення питань організаційно-інформаційного, матеріального та соціально-побутового забезпечення ВПО (Дніпропетровська ОДА, 2026). Незважаючи на значні зусилля влади, міжнародних організацій та громадянського суспільства, адаптація внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській області супроводжувалася

низкою труднощів. Найактуальнішими проблемами залишалися забезпечення доступним житлом, працевлаштування та зростаюче навантаження на соціальну інфраструктуру громад. Значна кількість переміщених осіб потребувала не лише гуманітарної допомоги, а й довгострокових рішень, спрямованих на стабілізацію їхнього соціально-економічного становища. Крім того, специфікою Дніпропетровської області була її близькість до зони бойових дій та регулярні ракетні обстріли, що створювало додаткові ризики для безпеки як для місцевого населення, так і для внутрішньо переміщених осіб. Це ускладнювало процес адаптації та вимагало від регіону постійного балансування між виконанням функції гуманітарного хабу та забезпеченням власної стійкості в умовах війни.

На відміну від Дніпропетровської області, яка відігравала роль одного з основних транзитних та приймаючих регіонів для переміщених осіб зі сходу та півдня України, Київська область опинилася в особливих умовах після початку повномасштабного вторгнення. У перші місяці війни частина її територій стала ареною активних бойових дій та тимчасової окупації. Бойові дії в Бучі, Ірпені, Гостомелі, Бородянці та інших населених пунктах спричинили масштабні руйнування житлової та соціальної інфраструктури, а також масове переміщення населення як до інших регіонів України, так і за кордон. Після звільнення області навесні 2022 року розпочався поступовий процес повернення населення та відновлення громад. Водночас, Київська область продовжувала приймати нові хвилі внутрішньо переміщених осіб з регіонів, де тривали активні бойові дії. Таким чином, область одночасно вирішувала два складні завдання: забезпечення умов для повернення власних мешканців та адаптацію переміщених осіб, які прибули з інших регіонів України. Одним із головних викликів для Київської області після деокупації стало відновлення житлового фонду та забезпечення житлом як місцевих

мешканців, які поверталися до своїх домівок, так і внутрішньо переміщених осіб. Внаслідок бойових дій значна кількість житлових будинків була пошкоджена або повністю зруйнована, що ускладнювало процес повернення населення та створювало додаткове навантаження на ринок житла. Водночас близькість до столиці та розвинена інфраструктура робили Київщину одним із привабливих регіонів для переселенців, які шукали можливості для працевлаштування та доступу до соціальних послуг. За даними Мінсоцполітики станом на листопад 2025 року в м. Києві та області зареєстровано більше 670 тисяч осіб зі статусом ВПО. (Мінсоцполітики, 2025). Це поставило величезну проблему щодо розміщення такої кількості осіб. Окрім програм з грошової допомоги на оренду житла, розміщень ВПО в МТП, діяли ще й місцеві програми щодо облаштування та побудови нових квартир. Як зазначає голова Київської обласної військової адміністрації Микола Калашник в контексті співпраці з Благодійною організацією “Житло для ВПО” : “Одним із поточних напрямків співпраці є проект у Ставищі, де фонд розпочинає реконструкцію будівлі, яка слугуватиме житлом для внутрішньо переміщених осіб. Після завершення робіт тут буде створено 40 сучасних квартир для сімей переселенців. Ми зможемо реалізувати ще один важливий проект у селі Заворічі Калитинської громади, який передбачає реконструкцію колишнього гуртожитку під житло для ВПО. Після завершення робіт 38 сімей зможуть оселитися тут у нових оселях... Фонд уже реалізував подібний проект в Ірпінській громаді у 2024 році, надавши 19 квартир. (ТГ канал Миколи Калашника, 2025). Також, порівняно з іншими регіонами України, Київська область пропонувала кращі можливості працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб завдяки своїй близькості до столиці та високій концентрації підприємств і організацій. Водночас ВПО часто стикалися з труднощами на ринку житла через високі ціни на оренду та обмежену пропозицію доступного

житла, навіть незважаючи на наявність великої кількості програм. В жовтні 2025 року Київська обласна рада затвердила програму під назвою “Інтеграція внутрішньо переміщених осіб” на 2026-2027 роки. Головною метою громада перед собою ставить наступне: “сприяння подальшій інтеграції ВПО через усунення перешкод у реалізації їх прав та основоположних свобод, забезпечення повного доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших послуг, а також створення умов для розвитку потенціалу та посилення спроможності ВПО у приймаючих територіальних громадах.” (Київська ОДА, 2025). Важливо, що окрім усякої матеріальної допомоги, та тої, яка стосується більше економічних благ як працевлаштування та житло мове йде і про соціально-культурну інтеграцію, що дуже важливо. Попри це, регіон і надалі стикається з проблемами, пов’язаними з житлом, відновленням інфраструктури та довгостроковою інтеграцією внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади.

Особливістю Львівської області під час повномасштабної війни було те, що вона слугувала не лише місцем проживання внутрішньо переміщених осіб, а й одним із центрів їхньої довгострокової інтеграції. На відміну від регіонів, які поєднували функції прийому ВПО та реагування на безпосередні наслідки бойових дій, Львівська область мала змогу зосередитися на створенні умов для соціальної, економічної та культурної адаптації ВПО. Це сприяло формуванню в регіоні широкої мережі підтримки, до якої входили державні органи, міжнародні організації, громадські ініціативи та місцеві громади. За даними голови Львівської ОДА зареєстрованих ВПО більше 200 тисяч а сумарно їх більше 300. (Апостроф, 2026). Органи влади, міжнародні організації та громадський сектор активно долучилися до розбудови системи підтримки переселенців. У регіоні функціонують численні місця тимчасового проживання, гуманітарні центри, освітні та культурні простори, а також

консультаційні пункти, де ВПО можуть отримати соціальну, психологічну та юридичну допомогу. Особливістю Львівської області є активне залучення громадських ініціатив та міжнародних партнерів до процесу інтеграції переселенців. Окрім задоволення базових потреб населення, значна увага приділяється культурній та соціальній адаптації ВПО через реалізацію освітніх програм, громадських заходів, діяльність інтеграційних центрів та підтримку локальних спільнот. Доказом цього може слугувати і статистика від Інституту освітньої аналітики: “Найвищі показники відчуття мовної дискримінації зафіксовано в Сумській області (100%), Івано-Франківській (34,6%), Миколаївській (20,0%), Черкаській (16,7%), Київській (14,6%) та Чернівецькій (14,5%) областях. Водночас найнижчі показники (0%) спостерігаються у Запорізькій, Закарпатській, Луганській, Львівській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій та Одеській областях (рис.173). Ці дані вказують на регіональні відмінності у сприйнятті мовної дискримінації. Зокрема, у низці регіонів із традиційно сильними українськомовними практиками (Львівська, Тернопільська та Хмельницька області) респонденти не повідомляють про випадки мовної дискримінації, що можна тлумачити як прояв високого рівня толерантності щодо мовних питань та ефективність місцевих практик соціальної інтеграції.” (Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2025).

Висновок до 3 розділу

Отже, повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну спричинило найбільшу хвилю внутрішнього переміщення в історії незалежної України. На відміну від подій 2014 року, процес внутрішньої міграції охопив практично всю територію країни та поставив перед владою, міжнародними організаціями та приймаючими громадами нові виклики, пов'язані із

забезпеченням житлом, працевлаштуванням, соціальним захистом та інтеграцією мільйонів громадян. Аналіз показав, що в умовах повномасштабної війни система підтримки внутрішньо переміщених осіб зазнала значних змін. Поряд із державними програмами, що передбачають грошову допомогу, компенсацію витрат на проживання, розбудову мережі тимчасових притулків та механізми компенсації за пошкоджене житло, вирішальну роль почали відігравати міжнародні організації. Їхня діяльність включала надання фінансової, гуманітарної, психологічної та юридичної допомоги, підтримку об'єктів тимчасового розміщення, програми оренди житла та сприяння працевлаштуванню переміщених осіб. Водночас дослідження показало, що навіть за значної державної та міжнародної підтримки процес адаптації ВПО значною мірою відбувається на рівні конкретних регіонів та місцевих громад. Саме місцеві органи влади та громади забезпечують практичну реалізацію програм підтримки, створюють умови для інтеграції переміщених осіб та реагують на конкретні виклики, пов'язані з їхнім переселенням та соціальною адаптацією.

Аналіз досвіду в Дніпропетровській, Київській та Львівській областях виявив різні моделі адаптації внутрішньо переміщених осіб залежно від ситуації з безпекою, ресурсних можливостей та особливостей регіонального розвитку. Незважаючи на відмінності між регіонами, спільні виклики залишаються у сферах забезпечення житлом, економічної самодостатності, довгострокової інтеграції та соціальної згуртованості. Отже, ефективна адаптація внутрішньо переміщених осіб у контексті повномасштабної війни вимагає не лише продовження програм матеріальної підтримки, а й розробки механізмів соціальної, економічної та культурної інтеграції ВПО у приймаючі громади.

Висновки

У цьому дослідженні проведено комплексний аналіз особливостей соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах російсько-української війни та визначено ключові чинники, що впливають на успішність їхньої інтеграції в нові громади.

По-перше, було розглянуто теоретичні та методологічні підходи до дослідження соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Встановлено, що соціальна адаптація є складним, багатовимірним та динамічним процесом, який охоплює не лише пристосування людини до нових умов життя, а й трансформацію її соціальних зв'язків, життєвих стратегій, ціннісних орієнтацій та моделей поведінки. Аналіз наукових концепцій Талкотта Парсонса, Роберта Мертонса, П'єра Бурдьє, Ентоні Гідденса, а також сучасних українських дослідників дозволив зробити висновок, що соціальну адаптацію слід розглядати одночасно як індивідуальний, груповий та суспільний процес. Це питання стає особливо актуальним у контексті вимушеного переміщення, коли людина стикається з необхідністю відновлення соціального статусу, економічної стабільності та психологічної рівноваги після пережиття травматичних подій.

По-друге, було охарактеризовано причини та передумови масштабного внутрішнього переміщення населення в Україні після 2014 року. Встановлено, що внутрішнє переміщення стало прямим наслідком анексії Криму Російською Федерацією, початку бойових дій на сході України та подальшої повномасштабної військової агресії у 2022 році. Дослідження показало, що внутрішня міграція в Україні є безпрецедентною за масштабами та тривалістю. Якщо основними регіонами походження переміщених осіб після подій 2014 року були Автономна Республіка Крим, Донецька та Луганська області, то після початку повномасштабного вторгнення географія вимушеного

переміщення охопила практично всю територію держави. В результаті мільйони громадян були змушені покинути свої домівки через безпосередню загрозу життю, руйнування житлової інфраструктури, окупацію окремих територій та неможливість задоволення базових потреб. Таким чином, війна стала визначальним чинником у формуванні найбільшої кризи внутрішньої міграції в історії незалежної України.

Третє завдання полягало у визначенні основних соціально-економічних та психологічних викликів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (ВПО) у процесі адаптації. Було встановлено, що найпоширенішими труднощами для ВПО залишаються житлові питання, працевлаштування, зменшення доходів та доступ до соціальних послуг, охорони здоров'я та освіти. Значна частина ВПО стикається з необхідністю повністю відбудувати своє життя після втрати роботи, майна та звичного соціального оточення. Водночас значну роль відіграють психологічні наслідки вимушеного переміщення. Багато ВПО відчують підвищений рівень тривоги, емоційне виснаження, посттравматичний стрес, невизначеність щодо майбутнього та відчуття втрати контролю над власним життям. До особливо вразливих груп належать люди похилого віку, люди з інвалідністю, багатодітні сім'ї, самотні батьки та ті, хто безпосередньо пережив окупацію або бойові дії. Важливим компонентом адаптації також є культурна інтеграція переселенців у нове середовище. Незважаючи на спільний загальнодержавний культурний простір, внутрішньо переміщені особи нерідко стикаються з необхідністю пристосування до особливостей місцевих громад, нових соціальних практик, моделей комунікації та громадської активності. Успішна культурна інтеграція сприяє формуванню відчуття належності до нової громади, зміцненню соціальних зв'язків і зниженню ризику соціальної ізоляції. Дослідження

підтвердило, що успішна адаптація залежить від поєднання економічних, соціальних, культурних та психологічних ресурсів, а також від рівня підтримки з боку приймаючої громади.

По-четверте, було визначено роль державних органів, міжнародних організацій та сектору громадянського суспільства у підтримці внутрішньо переміщених осіб. Було встановлено, що система підтримки ВПО в Україні базується на багаторівневій співпраці між різними суб'єктами. Державні органи забезпечують нормативно-правовий нагляд, реалізацію програм соціального захисту, надання грошової допомоги та забезпечення базових соціальних гарантій. Водночас міжнародні організації відіграють вирішальну роль, надаючи гуманітарну, фінансову, консультативну та технічну підтримку як ВПО, так і приймаючим громадам. Організації громадянського суспільства та волонтерські ініціативи роблять значний внесок у процес адаптації, надаючи цільову допомогу, психологічну підтримку, юридичні консультації та сприяння працевлаштуванню й соціальній інтеграції. Проведений аналіз показав, що саме поєднання державних механізмів із діяльністю міжнародних та громадських інституцій створює найефективніші умови для підтримки внутрішньо переміщених осіб для довгострокової соціальної стабілізації внутрішньо переміщених осіб.

По-п'яте, був здійснений аналіз особливостей соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській, Київській та Львівській областях. Дослідження показало, що процес адаптації має виразні регіональні особливості, які визначаються соціально-економічними можливостями регіону, масштабами прийому ВПО, специфікою місцевого ринку праці та рівнем розвитку соціальної інфраструктури. Дніпропетровська область стала одним із ключових центрів прийому ВПО завдяки географічній близькості до

зон бойових дій та наявності розвиненої економічної бази. Київська область характеризується широкими можливостями працевлаштування та доступом до різноманітних соціальних послуг, проте водночас стикається з високою вартістю житла та значним навантаженням на інфраструктуру. Львівська область стала одним із головних гуманітарних хабів країни та демонструє високий рівень громадянської активності та залучення міжнародних партнерів до підтримки ВПО. Незважаючи на регіональні відмінності, усі три області продовжують стикатися з викликами, пов'язаними із забезпеченням житлом, економічною інтеграцією та довгостроковою соціальною стабілізацією внутрішньо переміщених осіб.

Підсумовуючи висновки дослідження, можна стверджувати, що соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб є одним із ключових викликів для сучасного українського суспільства. Вона виходить далеко за рамки задоволення базових потреб і передбачає відновлення повноцінної участі людини в соціальному, економічному та громадському житті. Досвід України показує, що успішна адаптація ВПО можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує ефективну державну політику, підтримку міжнародних партнерів, активне громадянське суспільство та готовність місцевих громад до інтеграції нових мешканців. Водночас результати дослідження показують, що процеси адаптації є тривалими та залежать від багатьох взаємопов'язаних факторів, серед яких особливе значення мають економічна стабільність, наявність житла, соціальна підтримка та психологічна стійкість самих переміщених осіб. Враховуючи затяжний характер російсько-української війни та значну кількість внутрішньо переміщених осіб, питання їх соціальної адаптації залишатиметься одним із пріоритетних напрямків державної соціальної політики та подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Figures at a glance. UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/us/about-unhcr/overview/figures-glance> (дата звернення: 03.06.2026).
2. Михайлич О. В. Особливості соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2023. Вип. 100. С. 99–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2023.100.8>. URL: <https://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2023/100/8.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).
3. Parsons T. The Social System. London ; New York : Routledge, 2005. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).
4. Merton R. K. Social Structure and Anomie. American Sociological Review. 1938. Vol. 3, No. 5. P. 672–682. URL: <https://www.csun.edu/~snk1966/Robert%20K%20Merton%20-%20Social%20Structure%20and%20Anomie%20Original%201938%20Version.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).
5. Selye H. The Stress of Life. New York : McGraw-Hill, 1956.
6. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge : Polity Press, 1991. 256 p.
7. Hall S. Who Needs “Identity”? Questions of Cultural Identity / ed. by S. Hall, P. du Gay. London : Sage Publications, 1996. P. 1–17. URL: https://pages.mtu.edu/~jds Slack/readings/CSReadings/Hall_Who_Needs_Identity.pdf (дата звернення: 03.06.2026).

8. Кригер Б. Политическая антропология Жоржа Баландье. URL: <https://boriskruger.com/politicheskaya-antropologiya-zhorzha-balande/> (дата звернення: 03.06.2026).
9. Benedict R. The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture. Boston : Houghton Mifflin, 1946. 324 p.
10. Van Gennep A. The Rites of Passage / trans. by M. B. Vizedom, G. L. Caffee. Chicago : University of Chicago Press, 1960. 198 p. URL: <https://ia903106.us.archive.org/16/items/theritesofpassage/The%20Rites%20of%20Passage.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).
11. Головаха Є., Паніна Н. Моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України: методологія, методи, організація опитувань. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 2014. Вип. 1(2). С. 5–12. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000343700> (дата звернення: 03.06.2026).
12. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с. URL: https://www.ispp.org.ua/backup_ispp/1518613204.pdf (дата звернення: 03.06.2026).
13. Соціальна педагогіка : підручник. URL: <https://studfile.net/preview/5462857/page:2/> (дата звернення: 03.06.2026).
14. Шульга Н. А. Дрейф на обочину: двадцать лет общественных изменений в Украине : монографія. Киев : Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. 448 с. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/shulga_dreyf.pdf (дата звернення: 03.06.2026).

15. Міграційний профіль України 2010–2014. Київ : Державна міграційна служба України, 2015. 79 с. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/pr2014.pdf (дата звернення: 03.06.2026).
16. European Court of Human Rights. HUDOC database. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#_Toc87954874 (дата звернення: 03.06.2026).
17. Насильницькі зникнення в Криму за період окупації РФ. Київ : КримSOS, 2021. 79 с. URL: https://krymsos.com/wp-content/uploads/2021/07/nasylnyczki-znyknennya-v-krymu-za-period-okupacziyi-rf_vyb-versiya-ukr.pdf (дата звернення: 03.06.2026).
18. Росія депортувала з Криму щонайменше 12 000 цивільних — прокуратура. Укрінформ. 2025. 8 жовтня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/4045195-rosia-deportovala-z-krimu-sonajmense-12-000-civilnih-prokuratura.html> (дата звернення: 03.06.2026).
19. Стало відомо, скільки людей покинули окупований Росією Крим. InternetUA. 2023. 26 лютого. URL: <https://internetua.com/stalo-vidomo-skilki-luadei-pokinuli-okupovanii-rosiyeua-krim> (дата звернення: 03.06.2026).
20. «Наші люди чітко розуміють, що захист України — це надія на майбутнє кримських татар». Інтерв'ю з Рефатом Чубаровим. Голос Америки. URL: https://www.holosameryky.com/a/interview_chubarov_crimea_tatar/7586702.html (дата звернення: 03.06.2026).
21. УВКБ ООН: 25 років в Україні. Київ : UNHCR Ukraine, 2021. 28 с. URL: <https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/legacy-pdf/UNHCR->

[25-years-in-Ukraine UKR 1 07 2021 compressed.pdf](#) (дата звернення: 03.06.2026).

22. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#n87> (дата звернення: 03.06.2026).

23. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T140080?an=1> (дата звернення: 03.06.2026).

24. Всеукраїнські житлові програми для внутрішньо переміщених осіб. Благодійний фонд «Право на захист». 2020. URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/ufsi_brochure_housing_programs.pdf (дата звернення: 03.06.2026).

25. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.06.2026).

26. Overview. UNHCR Ukraine. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/overview> (дата звернення: 03.06.2026).

27. Наша діяльність. Міжнародна організація з міграції в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/nasha-diyalnist> (дата звернення: 03.06.2026).

28. Історія Українського Червоного Хреста. Товариство Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/history/> (дата звернення: 03.06.2026).
29. Про фонд. Благодійний фонд «Схід SOS». URL: <https://east-sos.org/about-fund/> (дата звернення: 03.06.2026).
30. Представники делегації ЄС та ООН відвідали Центр допомоги переселенцям. Дніпропетровська обласна державна адміністрація. URL: <https://adm.dp.gov.ua/news/predstavniki-delegatsii-es-ta-oon-vidvidali-tsentr-dopomogi-pereselentsyam-f776c99cf9421a0dc2257dda0058bbb6> (дата звернення: 03.06.2026).
31. Дніпропетровщина підписала угоду з ЄС про реалізацію першого в Україні проєкту з допомоги переселенцям у розмірі 1,5 млн євро. Дніпропетровська обласна державна адміністрація. URL: <https://adm.dp.gov.ua/news/dnipropetrovshchina-pidpisala-ugodu-z-es-pro-realizatsiyu-pershogo-v-ukraini-proektu-z-dopomogi-pereselentsyam-u-rozmiri-15-mln-evro-5033f30f6f9bfbb2c2257df8004dfaaa> (дата звернення: 03.06.2026).
32. Звіт за результатами фокус-групових досліджень. Громадський холдинг «Група впливу». 2023. URL: <https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-%D1%84%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%81-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).
33. Дослідження потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні. Український жіночий фонд. 2016. URL: <https://uwf.org.ua/wp->

content/uploads/2021/07/eopac_research_idp_2016.pdf (дата звернення: 03.06.2026).

34. Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад. Київ : Київський міжнародний інститут соціології, 2016. 62 с. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf (дата звернення: 03.06.2026).
35. Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court : офіційна сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/ICC.MSP> (дата звернення: 03.06.2026).
36. Чисельність ВПО в Україні: скільки переселенців отримують допомогу. Факти ICTV. 2026. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20260506-chyselnist-vpo-v-ukrayini-skilky-pereselencziv-otrymuyut-dopomogu/> (дата звернення: 03.06.2026).
37. Житло, земля та майно в Україні: звіт про оцінку потреб. Міжнародна організація з міграції (МОМ). 2025. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%9E%D0%9C_%D0%96%D0%B8%D1%82%D0%BB%D0%BE%2C%20%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B8%D0%B9%202025.pdf.pdf (дата звернення: 03.06.2026).
38. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від

20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.06.2026).

39. Мінімальна заробітна плата в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (дата звернення: 03.06.2026).
40. Про компенсацію витрат за безкоштовне розміщення внутрішньо переміщених осіб. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/zk/719640-pro-kompensatsiyu-vytrat-za-bezkoshtovne-rozmishhennya-vnutrishno-peremishhenyh-osib/> (дата звернення: 03.06.2026).
41. Український ринок оренди житла в тіні: понад 90 % договорів неофіційні. OBOZ.UA. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/ukrainskij-rinok-orendi-zhitla-v-tini-ponad-90-dogovoriv-neofitsijni.htm> (дата звернення: 03.06.2026).
42. Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.09.2023 № 930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.06.2026).
43. Чому місця тимчасового проживання не розв’язують житлової кризи переселенців. hromadske. URL: <https://hromadske.ua/suspilstvo/260931-chomu-mistsia-tymchasovoho-prozyvannia-ne-rozviazuiut-zytlovoyi-kryzy-pereselentsiv> (дата звернення: 03.06.2026).
44. «Відновлення : державна програма компенсації за пошкоджене та зруйноване житло. Міністерство розвитку громад

та територій України. URL:

<https://mindev.gov.ua/proiekt/yevidnovlennia> (дата звернення: 03.06.2026).

45. Багатоцільова грошова допомога для ВПО та постраждалих від війни. УВКБ ООН в Україні. URL:

<https://help.unhcr.org/ukraine/uk/ukraine-uk-where-to-see-help-ua/multi-purpose-cash-assistance-programme-for-idps/> (дата звернення: 03.06.2026).

46. Providing safe shelter, community and hope: how collective sites support displaced people. UNHCR Ukraine. URL:

<https://www.unhcr.org/ua/en/news/stories/providing-safe-shelter-community-and-hope-how-collective-sites-support-displaced> (дата звернення: 03.06.2026).

47. Грошова допомога від УВКБ ООН на оренду житла у 2025 році. Благодійний фонд «Право на захист». URL:

<https://r2p.org.ua/category/hroshova-dopomoha-vid-uvkb-onn-na-orendu-zhytla-2025> (дата звернення: 03.06.2026).

48. Потреби українців у психологічній допомозі: результати досліджень. Експертний офіс з розвитку сфери психічного здоров'я.

2026. URL: <https://eo.gov.ua/potreby-ukrainsiv-u-psykholohichniy-dopomozi-rezultaty-doslidzhen/2026/01/27/> (дата звернення: 03.06.2026).

49. Бова А., Беленок І. Матеріальний стан і підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні. Інститут соціології НАН України. URL: https://isnasu.org.ua/analytics/011_Bova_Belenok_-_Materialniy_stan_i_pidtrymka_vpo.php (дата звернення: 03.06.2026).

50. Конгрес рад ВПО. Всеукраїнська рада ВПО. URL: <https://radyvpo.org.ua/kongres-rad-vpo/#about> (дата звернення: 03.06.2026).
51. Legal aid serves as a crucial lifeline for thousands of Ukrainians amidst full-scale war. UNHCR Ukraine. URL: <https://www.unhcr.org/ua/en/news/stories/legal-aid-serves-crucial-lifeline-thousands-ukrainians-midst-full-scale-war> (дата звернення: 03.06.2026).
52. Ukraine — General Population Survey, Round 14. International Organization for Migration (IOM). 2025. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf (дата звернення: 03.06.2026).
53. Про затвердження Комплексної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській області : рішення Дніпропетровської обласної ради. 2025. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Foblrada.dp.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2025%2F12%2F%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.doc> (дата звернення: 03.06.2026).
54. ВПО в Україні: скільки переселенців у Києві та регіонах станом на 2025 рік. NV. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-standom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html> (дата звернення: 03.06.2026).

55. Калашник М. Офіційний Telegram-канал. Повідомлення від 2025 року. URL: https://t.me/Mykola_Kalashnyk/8283 (дата звернення: 03.06.2026).
56. Комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб у Київській області на 2026–2028 роки. Київська обласна рада. URL: <https://kor.gov.ua/wp-content/uploads/2025/10/dodatok-37.pdf> (дата звернення: 03.06.2026).
57. Козицький: на Львівщині до 350 тис. ВПО, але все одно є постійний дефіцит робочої сили. Апостроф. URL: <https://apostrophe.ua/politics/regional-policy/kozitskij-na-lvivshchini-do-350-tis-vpo-ale-vse-odno-je-postijnij-defitsit-robochoji-sili.html> (дата звернення: 03.06.2026).
58. Загальний звіт ВПО 2025. Інститут освітньої аналітики. 2025. URL: https://horizon.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%92%D0%9F%D0%9E2025_20251111.pdf (дата звернення: 03.06.2026).

Анотація

Кваліфікаційної роботи

Тема: «СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ (2014 - НАШ ЧАС)».

Студента Урсулова Володимира Володимировича

2 курс МП, Політологія 052, ФСНСТ

Науковий керівник __ Гнатюк М.М. доктор політологічних наук кафедри
політології НаУКМА

Рецензент Роттер Ростислав

Захищена “__” _____ 200_ р.

Короткий зміст роботи

У кваліфікаційній роботі розглядаються особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні з 2014 року по теперішній час. Актуальність теми зумовлена масштабами внутрішнього переміщення населення, спричиненого російською агресією проти України, а також забезпеченням ефективної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. Методом дослідження є аналіз особливостей соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни в Україні, визначення основних факторів, проблем та механізмів їх інтеграції в нове соціальне середовище. Об'єктом дослідження є процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. Предметом дослідження є особливості, механізми та фактори соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах російсько-української війни. У роботі аналізуються основні теоретичні та методологічні підходи до розуміння соціальної адаптації, розкривається зміст поняття внутрішньо переміщених осіб та визначаються особливості адаптаційних процесів в умовах вимушеного переселення. Досліджено передумови виникнення масштабного внутрішнього переміщення населення після початку російської агресії у 2014 році та продовження трансформаційних адаптаційних процесів після повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Особливу увагу приділено соціально-економічним, психологічним та культурним аспектам адаптації внутрішньо переміщених осіб. Встановлено,

що основними викликами для ВПО залишаються забезпечення житлом, працевлаштуванням, відновлення стабільного рівня доходів, доступ до соціальних послуг, а також подолання наслідків травматичного досвіду. Обґрунтовано важливість культурної інтеграції переміщених осіб як складової успішної адаптації та формування соціальної згуртованості в приймаючих громадах. У статті визначено роль державних органів, міжнародних організацій та державного сектору у підтримці внутрішньо переміщених осіб. Регіональні особливості адаптації ВПО проаналізовано на прикладі Дніпропетровської, Київської та Львівської областей. Доведено, що успіх процесів адаптації значною мірою залежить від ефективності взаємодії між державою, місцевими громадами, громадськими організаціями та самими переміщеними особами.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальна адаптація, війна, внутрішня міграція, інтеграція, приймаючі громади, соціальна політика, культурна інтеграція, Україна.